

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin
Diplomová práce

BA Simona Kováčová

**Politické procesy s Rudolfom Slánským a Juliusom a Ethel
Rosenbergovcami v transnacionálnej rovine ideologického súperenia
studenej vojny**

Political Trials with Rudolf Slánský and Julius and Ethel Rosenberg from the
Transnational Perspective of Ideological Struggle of the Cold War.

Pod'akovanie:

Na tomto mieste by som sa chcela pod'akovať vedúcemu práce PhDr. Janu Kourovi, Ph.D. za podporu a inšpiráciu pri vypracovaní diplomovej práce od jej úplného začiatku až po samotný koniec. Ďalej by som sa chcela pod'akovať BA Kataríne Staroňovej a Mgr. Kvetoslave Staroňovej, za gramatickú a štylistickú úpravu diplomovej práce. V neposlednom rade týmto ešte ďakujem svojej rodine a priateľom za cenné rady a podporu počas písania práce.

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne, že som správne citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 16. augusta 2022

.....

BA Simona Kováčová

Abstrakt:

Diplomová práca sa zameriava na paralelne odohrávajúce sa politické procesy s Rudolfom Slánským v Československu v roku 1951 a s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami v Spojených štátoch amerických v roku 1951 na opačných stranách železnej opony počas studenej vojny. Cieľom práce nebude tieto dva procesy len navzájom porovnať, ale pomocou transnacionálnej roviny tieto dva procesy analyzovať v ich relevantnom a spoločnom kontexte s cieľom poukázať na ich spoločné črty, ktoré z tradičného pohľadu reprezentujú dve polárne odlišné ideologické roviny. Zaradením politických procesov do epicentra československej a americkej politickej agendy počas 50. rokov 20. storočia je tak možné na príklade antisemitizmu alebo na tvorení obrazu nepriateľa v danej spoločnosti pozorovať priepustnosť ideologickej bariéry a ideového konštruktú americkej demokracie a československého štátneho socializmu. Z pohľadu transnacionálnej roviny a s použitím sekundárnej literatúry, dobovej tlače, zvukových a filmových záznamov a textových prepisov daných procesov sa bude teda diplomová práca snažiť o iný a kritický pohľad na implementáciu politických procesov komunistickým a demokratickým režimom a ich rolu v centre bojiska studenej vojny.

Kľúčové slová:

transnacionalizmus, studená vojna, politické procesy, Rudolf Slánský, Julius Rosenberg, Ethel Rosenberg, ideológia, komunizmus, mccarthismus, antisemitizmus

Abstract:

Focus of the thesis is on the trial with Rudolf Slánský in Czechoslovakia in 1951 and the trial of Julius and Ethel Rosenberg in the United States in 1951, which took place parallelly on the opposite sides of the Iron Curtain during the Cold War. Its aim will not only be to compare these two trials, but also, with the use of the transnational perspective, to analyse the trials in both their respective and shared context. This is to point out their shared aspects, which from the traditional point of view, represent two opposite ideological perspectives. By incorporating political trials to the epicentre of the Czechoslovak and American political agendas during the 1950s, it is, via the use of examples such as antisemitism or construction of the image of an enemy in its respective societies, possible to examine permeability of an ideological barrier and construct in the American democracy as well as in the Czechoslovak state socialism. From the transnational perspective, with the use of secondary literature and primary sources such as the print media, audio and visual recordings, and textual transcripts of the trials, the thesis will attempt to provide a different and critical angle on the implementation of political trials by both the democratic and communist regimes, and overall, on their central role within the Cold War front.

Key words:

transnationalism, Cold War, political trials, Rudolf Slánský, Julius Rosenberg, Ethel Rosenberg, ideology, communism, McCarthyism, antisemitism

Obsah:

1. Úvod.....	7
2. Politické procesy ako nástroj studenej vojny.....	17
2.1. Dejiny politických procesov	19
2.1.1. Československo.....	21
2.1.2. Spojené štáty americké	22
2.2. Význam politických procesov a koncept práva a justície počas studenej vojny	25
3. Proces s „protistátním spikleneckým centrom Rudolfa Slánského“	29
3.1. Československý štátny socializmus a rozdelenie politickej moci.....	30
3.2. Konštrukcia nepriateľa.....	32
3.3. Rudolf Slánský ako sionista a „komunistický antisemitizmus“	37
3.4. Jazyk, rétorika, kultúra a propaganda	41
3.4.1. Konštrukcia a príprava procesu	43
3.4.2. Priebeh procesu a rétorika.....	44
3.4.3. Dobová tlač, rozhlas a spracovanie procesu	46
4. Proces s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami.....	49
4. 1. Antikomunizmus a otázka „národnej bezpečnosti“	50
4.2. Obraz nepriateľa v americkej spoločnosti	52
4.2.1. Rétorika a konštrukcia obrazu nepriateľa v politickom procese s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami.....	54
4.3. Americké médiá, Joseph McCarthy a dobová tlač.....	55
4.4. Antisemitizmus a jeho rola v procese s manželmi Rosenbergovcami.....	57
5. Záver	60
6. Zoznam použitých zdrojov a literatúry	63

1. Úvod

„Protože v politických procesech se koncentrovaly charakteristické rysy komunistického režimu a byly jeho nejpřesvědčivější vizitkou, nelze bez jejich poznání pochopit ani systém, který je produkoval, ani zachytit obraz poválečné Evropy.“¹ Tak opisuje Karel Kaplan politické procesy v začiatkoch komunistického Československa, v časoch, keď celý svet horlivo sledoval vývoj ideologického konfliktu na frontoch studenej vojny. Povojnové Československo sa po Februárovom prevrate v roku 1948 stalo jedným z týchto frontov, kde Sovietsky zväz začal postupne zavádzať mocenskú štruktúru zodpovedajúcu jeho komunistickej hierarchii.

Na opačnej strane Atlantického oceánu sa Spojené štáty americké rozhodli zvoliť si inú cestu. Trumanova doktrína (1947), pravdepodobne jedna z najcharakteristickejších foriem americkej zahraničnej politiky počas studenej vojny, sľubovala zachovanie národnej integrity voči agresivite nedemokratických režimov, ktoré sa spoliehali na implementáciu teroru, kontrolu tlače a rozhlasu, a potlačovania osobných slobôd.² Ak sa aj angažovanie Spojených štátov v povojnovej Európe a ostatnom povojnovom svete malo od tejto agendy odvíjať a uplatňovať demokratické princípy, v domácej politike podobná agenda neexistovala. Ciele domácej politiky sa samozrejme nemusia vždy odvíjať od tej zahraničnej, no i tak je pozoruhodné, že napriek kázaniu demokratických princípov v zahraničí umožnilo domáce politické prostredie vznik mccarthismu a podieľalo sa na implementácii zákonov a jednaní voči skupinám a jednotlivcom, ktorí mali predstavovať hrozbu.³ Mccarthismus umožnil nielen americkej, ale aj globálnej spoločnosti sledovať podobu a limity politickej moci a načrtnúť tak pohľad na jej rozpätie v režime, ktorý mal stáť na demokratických princípoch.

Tradičný pohľad na studenú vojnu je čierno-biely, a to predovšetkým z pohľadu ideológie. Ako hlavný argument ideologického rozporu figuruje súperenie o povojnový svet medzi sovietskym komunizmom a americkou demokraciou. Typickým nástrojom na dosahovanie určitých politických cieľov sú pre nedemokratické režimy politické procesy, ba sú takmer ich neodlučiteľnou súčasťou, čo bolo možné sledovať na príklade nacistického

¹ Kaplan, Karel. *Mám, co jsem si zasloužil: zpráva o zavraždění Rudolfa Slánského a spol.* 2. vydání, 1. vydání v nakladatelství Kniha Zlin. Praha: Kniha Zlin, 2022., s. 10.

² “Truman Doctrine (1947).” *National Archives*, 8 Feb. 2022, www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine.

³ Napríklad McCarren Internal Security Act alebo Communist Control Act of 1954. Dôkladný prehľad o skutkoch a legislatíve namierenej proti „Rudej Hrozbe” sa nachádza v kapitolách 2.1.2 a 4.

Nemecka alebo Sovietskeho zväzu v 30. rokoch 20. storočia.⁴ Po vypuknutí studenej vojny sa politické procesy rozmohli aj vo východnom bloku.⁵ V Československu šlo o dve vlny politických procesov, prvá v rokoch 1948 až 1954 a druhá po roku 1968.⁶ Podľa Kaplana a Palečka bol však po roku 1968 už rozsah politických procesov takmer dvakrát nižší než medzi rokmi 1948 a 1954, kedy bolo odsúdených asi až 95 600 osôb.⁷ Miesto politických procesov v demokratických režimoch nie je úplne lineárne. Ak by bolo ponímanie politických procesov v demokratických režimoch rovnaké ako v nedemokratických režimoch, bolo by stále možné tieto dva režimy ideologicky separovať? V demokratických režimoch sú politické procesy vykresľované ako inštrument na dosiahnutie spravodlivosti a zaistenie dodržiavania ľudských práv v rámci legitímnej právnej legislatívy.⁸ Avšak príklady z dejín tomu úplne nenasvedčujú. Politický proces s manželmi Rosenbergovcami bol jedným z prípadov, kedy sa o funkcii takéhoto typu politického procesu dá pochybovať.⁹ Eric Posner tvrdí, že politické procesy sa v politickej agende akéhokoľvek režimu stávajú takmer nevyhnutné. Pri demokratických režimoch poukazuje na úlohu kontextu, kde pri stave núdze alebo pri krízovej situácii politické procesy naberajú na sile a relevancii a stávajú sa súčasťou politickej agendy.¹⁰ Tento argument však prináša otázku: bola to naozaj práve kríza, ktorá sa postarala o integráciu politického procesu do praktík demokratických režimov?

Mojím cieľom nebude rozoberať právnu legitimitu americkej justície ani jej rozsah, respektíve jej flexibilitu a adaptabilitu, ani skúmať, či práve kríza bola tým prvkom, ktorý dokázal transformovať rozpätie konceptu práva v americkej spoločnosti a jeho politickú funkciu. Diplomová práca sa bude zaoberať funkciou politických procesov počas studenej vojny a ich využitím v ideologickom súperení na dosiahnutie daných cieľov, respektíve politickej agendy. Jej zámerom však nie je porovnávať ich využitie v nedemokratickom

⁴ Pod pojmom nedemokratický treba rozumieť režimy ako napríklad autoritárske alebo totalitné. Pre historiografickú nejasnosť budem označovať Sovietsky komunizmus ako režim nedemokratický alebo Stalinizmus. Ak bude v diplomovej práci referovaný komunizmus ako režim totalitný alebo autoritársky, je to tak označované autorom, ktorého argument je použitý. O detailnejšej problematike označovania režimov totalitnými hovoria Michael Geyer a Sheila Fitzpatricková v Geyer, Michael, and Sheila Fitzpatrick. "Introduction: After Totalitarianism – Stalinism and Nazism Compared." *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared*. Ed. Michael Geyer and Sheila Fitzpatrick. Cambridge: Cambridge UP, 2008. 1-38. Print., tak isto napríklad Richard Shorten v Shorten, Richard. *Modernism and totalitarianism: rethinking the intellectual sources of Nazism and Stalinism, 1945 to the present*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2012.

⁵ Politickým kontextom a politickými procesmi v Sovietskom Zväze počas Studenej vojny sa konkrétnejšie zaoberá kapitola 2.1.1.

⁶ Kaplan, Karel, and Pavel Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001., s. 40.

⁷ Ibid, s. 40.

⁸ Viď Norimberské procesy.

⁹ Kapitola 3 sa tejto problematike venuje dopodrobna.

¹⁰ Eric A. Posner, Political Trials in Domestic and International Law, 55 *Duke Law Journal* 75-152 (2005). Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol55/iss1/2>.

a demokratickom režime, s cieľom zdôrazniť akúsi ideologickú podobnosť alebo argumentovať v prospech komparácie ich obetí a dopadu na ich životy. Tak isto jej účelom nie je ani snaha o rozpravu o spravodlivosti analyzovaných procesov, do akej miery boli ich obeť vinné alebo nevinné. Práve naopak, diplomová práca sa zameriava na dôležitosť a význam politických procesov v politických režimoch počas studenej vojny, s cieľom poukázať na spoločné črty implementácie politických procesov v rámci dvoch polárne odlišných ideologických konštruktov. Jej cieľom bude na príklade politického procesu s Rudolfom Slánským v Československu a politického procesu s manželmi Juliusom a Ethel Rosenbergovcami v Spojených štátoch analyzovať problematiku využitia ideológií v kontexte studenej vojny. Dôvodom zamerania sa práve na tieto dva procesy nie je len ich význačnosť v danom kontexte. To isté by sa dalo tvrdiť o procesoch s Miladou Horákovou v Československu alebo o procese s Algerom Hissom alebo o „Hollywood Ten“ respektíve o „Hollywood Blackliste“ v Spojených štátoch, ktoré mali obrovský dopad na danú spoločnosť. Čo však pre mňa robí tieto dva procesy obzvlášť významné, je práve konštrukcia nepriateľa, konkrétne nepriateľa – žida, ktorý je z môjho pohľadu súčasťou dejín veľkého množstva štátnych a politických zriadení alebo komunít naprieč ideologickým spektrom.¹¹ Kladením otázok a spochybňovaním vymedzenia ideologických bariér je tak na prípade antisemitizmu a na tvorení obrazu nepriateľa možné pozorovať priepustnosť ideologickej bariéry a ideového konštruktú americkej demokracie a československého štátneho socializmu.

Politické procesy sú pomerne často študovanou témou v historiografii a odbornej literatúre. Venujú sa im nielen historici práva, ale aj historici zaoberajúci sa inými odvetvami, ako sú napríklad sociálne alebo politické dejiny. Keďže politické procesy boli bežnou súčasťou dejín od staroveku a vyskytovali sa takmer v každom politickom systéme, historiografia im venovala dostatočnú pozornosť.¹² Funkciou, definíciami politických procesov a rozpravou o nich sa zaoberá Barbara Falk. V svojej monografii *Making Sense of Political Trials: Causes and Categories* prezentuje politické procesy ako nástroj demokratických aj autoritárskych režimov.¹³ V knihe *State organized terror: the case violent internal repression* autori uvažujú

¹¹ Pri „Hollywood Blacklist“ išlo takisto o výrazné prejavy antisemitizmu, ale v tomto prípade nešlo o jednotný súdny politický proces, a tak by bolo oveľa zložitejšie argumentovať a porovnávať kontext s politickým procesom s Rudolfom Slánským.

¹²Napríklad Meierhenrich, Jens, and Devin O. (Devin Owen) Pendas. *Political trials in theory and history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016., Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustiji/alma9925188973906986., Krátke dejiny politických procesov, viac v kapitole 2.1.

¹³Falk, Barbara J. *Making sense of political trials: causes and categories*. Toronto: Munk centre for international studies, 2008.

o použití represie, násilia ako o súčasť rôznych režimov – komunistického, demokratického, militaristického alebo teokratického.¹⁴ Idea spoločných črt a nástrojov medzi nedemokratickými a demokratickými režimami nie je teda úplne nová. Barbara Falk dokonca argumentuje v prospech porovnávania procesu so Slánským a Rosenbergovcami.¹⁵ Tvrdí, že oba procesy posilnili celkový naratívny rámec – kultúru studenej vojny. Kultúra mala byť v tomto kontexte do značnej miery spolitizovaná a vnímaná ako kritický bod ideologického boja.¹⁶ Jej celkový argument je vystavaný práve na ich spoločnom mechanizme: spoliehanie sa na informátorov a ich využitie, kultúrna a pedagogická dôležitosť priznania, vina spolčováním sa, politická nutnosť procesu, vedenie procesu v kultúrnom vesmíre, kde dominuje manipulácia s médiami, ideologický systém, ktorý má spĺňať účel legitimácie, a politická klíma hystérie daná vojnou v Kórei a intenzifikáciou studenej vojny.¹⁷

Problematike procesu s Rudolfom Slánským v českej historiografii dominuje historik Karel Kaplan. V početných monografiách sa venuje nielen procesu so Slánským, ale primárne povojnovému Československu v čase komunistického režimu. Poukazuje predovšetkým na mechanizmus politických procesov, ich implementáciu a úzku spojitosť s tradíciou komunistickej politickej agendy.¹⁸ Ďalšími autormi zaoberajúcimi sa implementáciou politických procesov v Československu sú napríklad Veronika Halamová a Jan Pešek. Halamová vníma politické procesy ako nástroj legitimácie a upevňovania komunistického režimu v jeho zakladateľskom období.¹⁹ Ďalej v monografii *Kultura a propaganda* poukazuje na ich úzku spojitosť v kontexte zavedenia kultúry ako mocenského nástroja propagandy, kde tak isto argumentuje s veľkým dôrazom na ideologické ciele komunistickej strany v Československu.²⁰ Jan Pešek vníma politické procesy zo širšieho uhla – ako súčasť politickej perzekúcie, ktorú zaraďuje medzi transformáciu „slovenskej a českej spoločnosti podľa schém

¹⁴Bushnell, P. Timothy. *State organized terror: the case of violent internal repression*. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019 - 1991. Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925256380306986, s. 3.

¹⁵ Barbara J. Falk, "Čistkou ku prospěchu: Srovnání procesů s R. Slánským a manželi Rosenbergovými" v Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský" (2003 : Praha, Česko), Jiří Pernes, and Jan Foitzik. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a "Případ Slánský": sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. - 16. dubna 2003 v Praze*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005.

¹⁶Ibid, s. 14.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Kaplan, Karel, and Pavel Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001., Kaplan, Karel. *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Barrister & Principal, 2009., Kaplan, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Vydání první v ČSFR. Praha: Mladá fronta, 1993.

¹⁹ Veronika Halamová, *Politické procesy v Československu 1949-1953: nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*. Ostrava: Moravapress, 2014.

²⁰ Halamová, Veronika. *Kultura a propaganda: utváření nové společnosti v komunistickém Československu v letech 1948-1953*. Ostrava: Moravapress, 2014.

komunistickéj ideológje“. ²¹ Dôležitým aspektom politických procesov a ich implementácie je koncept konštrukcie obrazu nepriateľa. Ten je v procese so Slánským, tak isto ako aj pri procese s manželmi Rosenbergovcami, jeho neodlúčiteľnou súčasťou. Skúmaním toho „druhého“ a odlišného sa v spoločenskom diskurze zaoberajú rovnako historici ako aj sociológovia.²² V československej historiografii sa najpodrobnejšie touto problematikou zaoberá Denisa Nečasová, ktorá sa zameriava práve na konštrukciu nepriateľa v komunistickom Československu, a to hlavne počas éry stalinizmu.²⁴

Americká historiografia venuje samotnému politickému procesu s manželmi Rosenbergovcami okrajové miesto. Proces síce patrí do historiografie studenej vojny, ale väčšia pozornosť sa v tejto spojitosti venuje práve témam, akými sú napríklad špionážna činnosť alebo problematika atómovej diplomacie studenej vojny. V monografii *The Rosenberg file: with a new introduction containing revelations from National Security Agency and Soviet sources*, plne dedikovanej procesu s Rosenbergovcami, Ronald Radosh a Joyce Milton diskutujú o závažnosti špionážnej aktivity a o jej odsúdení.²⁵ Napriek pozornosti – chvále, ale aj kritike použitých zdrojov a empirických záverov, ktorej sa tejto monografii dostalo, *The Rosenberg File* z môjho pohľadu úplne nespĺňa svoj účel.²⁶ Toto dielo považujem za dôležité práve kvôli autorskej snahe zaradiť proces s Rosenbergovcami do spojitosti s procesom s Rudolfom Slánským. Viac sa tejto téme venuje Ronald Radosh v článku *A Tale of Two Trials: Soviet Propaganda at Home Abroad*, kde tvrdí, že tieto dva procesy spája predovšetkým sovietska propaganda a jej snaha využiť proces s Rosenbergovcami ako súčasť protiamerickej agendy.²⁷ S dôrazom na sovietsku snahu o odvrátenie pozornosti od domácej politiky sa Radosh viac sústreďuje na hľadanie priamej spojitosti procesov než na pozorovanie fenoménu samotnej implementácie propagandy na oboch stranách.

²¹ Pešek, Jan. *Odvrátená tvár totality: politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1998., s.7.

²² Napríklad: Neumann, Iver B. *Uses of the other: "The East" in European identity formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999., alebo Eco, Umberto et al. *Vytváření nepřitele a jiné příležitostné texty*. Praha: Argo, 2013., podrobnému prehľadu skúmania tohto aspektu sa budem venovať primárne v kapitolách 3.2 a 4.2.

²⁴ Nečasová, Denisa. *Obrazy nepřitele v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2020. Print.

²⁵ Radosh, Ronald, and Joyce Milton. *The Rosenberg file: with a new introduction containing revelations from National Security Agency and Soviet sources*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 1997.

²⁶ Napríklad recenzia: Markowitz, Gerald. "How Not to Write History: A Critique of Radosh and Milton's 'The Rosenberg File.'" *Science & Society*, vol. 48, no. 1, 1984, pp. 74–89, <http://www.jstor.org/stable/40402560>. Accessed 13 May 2022.

²⁷ Radosh, Ronald. "A TALE OF TWO TRIALS: Soviet Propaganda at Home and Abroad." *World Affairs*, vol. 175, no. 1, 2012, pp. 80–87, <http://www.jstor.org/stable/41638995> Accessed 13 May 2022.

V kontexte mccarthismu je proces ďalej vnímaný spoločne s procesmi, ako sú napríklad „Hollywood Ten“ alebo proces s Algerom Hissom.²⁸ V českej a slovenskej historiografii je táto téma ojedinelá.²⁹ Dôraz na význam procesu s Rosenbergovcami je teda prevažne vnímaný v spojitosti s otázkou špionážnej aktivity a antikomunizmu. Mechanizmus procesu, jeho propaganda a rétorika sú témy, ktorým historiografia zatiaľ veľkú pozornosť nevenuje, a ak áno, tak len okrajovo.

Diplomová práca sa zameriava práve na tieto aspekty. Využívanie politických procesov ako argument, resp. ako nástroj na dosiahnutie určitej politickej agendy alebo osobného cieľa zaznamenáva historiografia bežne. V diplomovej práci sa budem od tohto argumentu odvíjať, avšak pokúsím sa tiež o zvýraznenie takéhoto využitia politických procesov práve v kontexte studenej vojny. Historiografia studenej vojny sa za posledné desaťročia začala posúvať smerom odlúčenia od bipolárnej perspektívy, ktorá takmer jednotne argumentuje v prospech hegemonného rozdelenia povojnového sveta na dve polárne odlišné superveľmoci, ktoré pôsobia úplne odlišne. Odd Arne Westad eviduje v historiografii studenej vojny posun smerom od eurocentrizmu a tradičnej ideologickej koncepcie rozdeľujúcej globálnu spoločnosť na demokratickú a komunistickú.³⁰ Práve tento posun považujem za nesmierne dôležitý pri argumentácii v prospech narušenia ideologických a striktno oddelených koncepcií a nahliadnutia do daných štruktúr stanovených bariérami, ako je napríklad koncept železnej opony.³¹

Politické procesy s manželmi Rosenbergovcami v Spojených štátoch a s Rudolfom Slánským v Československu reprezentujú z môjho pohľadu dve odlišné veci. Politický proces s Rudolfom Slánským bol vnútropolitický proces s vysoko postaveným činiteľom vo vnútri sovietskeho bloku a symbolizujúci sovietsku snahu o totálnu kontrolu mocenskej hierarchie. Naproti tomu proces s Rosenbergovcami bol primárne proces postavený na rétorike špionážnej činnosti a prebiehal s externou hrozbou infiltrácie. Avšak pri dôkladnej analýze mechanizmu budovania a priebehu politického procesu, s cieľom zamerať sa na podobnosť stavania propagandy, tvorenia obrazu nepriateľa a kultúrneho obrazu v kontexte studenej vojny a ovplyvňovania verejnej mienky, je možné sledovať podobnosti ich implementácie. Pomocou

²⁸Napríklad Fried, Richard M. *Nightmare in red: the McCarthy era in perspective*. 1th publ. New York Oxford: Oxford University Press, 1990. Print.

²⁹V českej historiografii sú to napríklad monografie: Srch, Daniel. *Rudá hrozba: antikomunismus v USA 1917-1954*. Praha: Epoque, 2016–2016. Print., Srch, Daniel. *Na černé listině: hollywoodští ruďi a hony na ĉarodějnice v americkém filmovém průmyslu (1947-1960)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. Print.

³⁰Westad, O. A., „The Cold War and the International History of the Twentieth Century“, v Leffler, Melvyn P., and Odd Arne Westad. *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

³¹ Viac v kapitole 2.

analýzy primárnych zdrojov, akými sú predovšetkým zvukové nahrávky priebehu procesu so Slánským, transkripcie z procesu s Rosenbergovcami, novinové články a korešpondencia obklopujúca oba procesy, budem sledovať jednotlivé aspekty a v konečnom dôsledku pripojím nový pohľad na definíciu ideologickej bipolarity studenej vojny.

V diplomovej práci budem pracovať s konceptom transnacionalizmu a jeho využitím v historickej analýze a následne ho rozvíjať v oboch politických procesoch. V posledných desaťročiach, prevažne však od začiatku 70. rokov 20. storočia, je transnacionalizmus v historiografii pomerne populárny. Jednotná definícia, respektíve oficiálna definícia transnacionalizmu, neexistuje. Napriek tomu sa viacerí autori a historici zhodujú na jeho smere a využití. Služi ako pomôcka pri skúmaní väzieb a spojení a v rukách historikov pomáha prekonávať určité bariéry a hranice nastavené prevažne historiografickou tradíciou eurocentrizmu a skúmaním dejín v národnom, a nie medzinárodnom, kontexte.³² Transnacionalizmus je možné považovať za sociálny fenomén, ktorý vznikol ako následok previazanosti a vzájomnej závislosti sveta v kontexte globalizácie. Patricia Clavin vidí práve túto previazanosť a snahu o jej pochopenie ako prirodzenú, keďže spoločnosť v dvadsiatom a dvadsiatom prvom storočí má väčšiu tendenciu vytvárať konflikty a viac medzi sebou súťažiť o dominanciu než staršia spoločnosť, ktorá mala iné ciele a spoliehala sa aj na odlišné zdroje.³³ Na rozdiel od výskumu dejín medzinárodných vzťahov a diplomacie je transnacionalizmus schopný tieto konflikty a spojitosti vnímať z odlišného hľadiska.

V doterajšej historiografii je transnacionalizmus prevažne využívaný na skúmanie a analýzu faktorov a fenoménov, ktoré prekračujú hranice národných štátov a nemožno ich skúmať ako izolované v národnom naratíve. Tieto faktory sú napríklad multikulturalizmus, imigrácia, cirkulácia vedomostí a informácií v globálnej spoločnosti alebo aj abstraktnejšie prvky, ako je identita, kultúra alebo jazyk. V diplomovej práci sa prevažne sústredím na tie menej používané prvky. Z môjho pohľadu je zaujímavé sledovať identitu obetí politických procesov a ich rolu nielen v širšom kontexte v transnacionálnej rovine a týmto spôsobom vnímať spojitosť medzi nimi. Jazyk a kultúra sprevádzajúca politické procesy je tiež niečo, čo je do ideologickej roviny konvenčne vryté a zriedka vnímané mimo nej. Avšak jazyk a jeho využitie má mnohokrát charakter transnacionálny a napríklad pri účeloch propagandy je schopný pôsobiť fluidne, bez viazanosti na nastavené hranice. Práve pomocou analýzy

³² Snahou vysvetliť transnacionalizmus ako taký sa zaoberá niekoľko autorov, ako je napríklad Steven Vertovec: Vertovec, Steven. *Transnationalism*. London: Routledge, 2009. Print., alebo Patricia Clavin v Clavin, Patricia. "Defining Transnationalism." *Contemporary European History*, vol. 14, no. 4, 2005, pp. 421–39. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20081278>. Accessed 22 May 2022.,

³³ Clavin, s. 427 - 428.

politických procesov v transnacionálnej rovine je možné pokúsiť sa o prekonanie ideologickej bariéry nastavenej doterajším pohľadom na ich význam. Politické procesy s Rudolfom Slánským a manželmi Rosenbergovcami budem skúmať v transnacionálnej rovine s dôrazom na faktory, ako je schopnosť práva, legislatívy, identity, jazyka a alienizácie, a tieto ideologické bariéry budem prelínať. Andrea Mammone sa v monografii *Transnational Fascism in France and Italy* venuje ideologickému transferu fašizmu na báze spoločnej histórie a tradície štátov alebo štátnych štruktúr poddať sa tendencii k ideologickému extrémizmu.³⁴ Mammone samozrejme vidí túto tému ako oveľa komplexnejšiu, avšak z pohľadu na tento koncept vzniká hneď niekoľko nejasností vo veci rozdelenia sveta počas studenej vojny. To však neznamená, že sa v diplomovej práci budem snažiť o tvrdenie v prospech akéhosi konceptu spoločnej ideológie Sovietskeho zväzu a Spojených štátov. V skutočnosti práve tie tendencie, o ktorých hovorí Mammone, robia koncept ideológií vágny a neurčitý. Koncept ideológie má tendenciu charakterizovať a je menej pružný. Tým sa napríklad demokratický štát, akým boli Spojené štáty počas 50. rokov 20. storočia, stáva príkladom stanovenej ideologickej perspektívy a má tendenciu mať určité obmedzenia. Toto môže byť pri historickom výskume, ako napríklad výskume politických procesov, problematické. Ethel a Julius Rosenbergovci neboli len politickým nepriateľom, mali stelesňovať nepriateľa celej americkej spoločnosti. Snaha vytvoriť z nich nepriateľa všetkých, nepriateľa národa, nepriateľa demokracie a jej hodnôt si vyžadovala implementáciu mechanizmu, ktorý sa úplne nezhoduje s agendou, ktorá v povojnovej Európe statočne bránila jej národy pred ideologickou manipuláciou Sovietskeho zväzu. V rukách historiografie je politický proces s Rosenbergovcami prevažne interpretovaný ako proces s komunistickými špiónmi a zameriava sa na ich aktívnu činnosť a špiónážne pôsobenie. Ich identita ako obetí propagandy, z veľkej strany antisemitskej propagandy, je niečo, čo pôsobí v úzadí. Proces s Rudolfom Slánským tlmočí prevažne realitu vo vnútri Sovietskeho bloku, kde sa Slánský ako vysokopostavený činiteľ sám stal obeťou politického prenasledovania. Identita Slánského ako žida pôsobí napriek množstvu antisemitskej propagandy obklopujúcej celý proces takmer druhorado.

Étienne Balibar premýšľa o rasizme a alienizácii nepriateľa ako o fenoméne inštitucionálnom a sociologickom.³⁵ V mojej perspektíve tu teda následne vzniká podnet na

³⁴ Mammone, Andrea. *Transnational neofascism in France and Italy*. New York: Cambridge University Press, 2015. Print.

³⁵ Balibar, Étienne, Chris Turner, and Immanuel Maurice Wallerstein. *Race, nation, class: ambiguous identities*. London: Verso, 2002. Print., s. 12.

otázky. Sú prejavy násilia a nenávisti prirodzene vsugerované v každej spoločnosti? Má teda zmysel analyzovať násilie a nenávisť na škále ideologického spektra? Do akej miery hrajú ideológie rolu, keď ide o dosiahnutie určitej politickej agendy? Je spoločnosť schopná vnímať nepriateľa bez ideologickej perspektívy? V kapitole „Racism and Nationalism“ Balibar tvrdí, že rasizmus, xenofóbia alebo diskriminácia majú schopnosť prekračovať určité bariéry a „organizovať transnacionálnu solidaritu na zabezpečenie efektivity nacionalizmu“.³⁶ Z tohto tvrdenia teda Balibar odvodzuje aj funkciu antisemitizmu prispôbiť sa každej forme nacionalizmu.³⁷

Práve z dôvodu ambivalencie, ktorá vzniká pri skúmaní politických procesov z ideologickej perspektívy, môže ich analýza v transnacionálnej rovine lepšie pochopiť ich význam nielen v domácej, ale primárne globálnej perspektíve prebiehajúcej studenej vojny.

V úvode diplomovej práce sa budem venovať samotným politickým procesom a ich využitiu ako nástroja studenej vojny, kde sa dá na príklade Československa a Spojených štátov amerických sledovať ich význam ako dôležitých prvkov politickej agendy na oboch stranách (Kapitola 2). Politické procesy boli taktiež významnou súčasťou legislatívy, a preto sa pri nich taktiež dá dôsledne sledovať vzťah medzi politickými a právnymi inštitúciami, ktoré hrali dôležitú rolu v ich implementácii. V tejto kapitole si budem klásť otázky k cieľom politických procesov – čo mali dosiahnuť a aký mali súvis s priebehom konfliktu studenej vojny. Tak isto sa budem snažiť o analýzu práva a justície po ukončení druhej svetovej vojny, a teda ich priameho dopadu na politické procesy. (Kapitola 2.2). Kapitola 3 sa bude venovať výhradne politickému procesu s Rudolfom Slánským. V nej sa upriamim na krátky rozbor politického systému v Československu a v Sovietskom zväze a primárne sa zameriam na dôležité prvky v procese, ako je konštrukcia verejného nepriateľa, antisemitizmus a s nimi spojený naratív, rétorika a propaganda. Tieto prvky, samotný mechanizmus a konštrukcia procesu so Slánským budú prezentované na základe primárnych zdrojov, ako sú video a audio záznamy z procesu dostupné v Národnom archíve Českej republiky.³⁸ Ďalej budem venovať značnú pozornosť dobovej tlači, ktorá zachytáva nielen propagandu, ale odráža aj to, ako proces vnímala československá verejnosť. V kapitole 4 sa budem koncentrovať na politický proces s manželmi

³⁶ Ibid, s. 62.

³⁷ Ibid, s. 62.

³⁸ Ako primárny zdroj budem používať vydaný prameň, kde bol proces spracovaný Ministerstvom spravodlivosti v roku 1953 a je tým pádom aj cielene upravovaný a určite nie plne autentický. Budem ho však referovať z dôvodu poňatia procesu ako konštrukcie komunistickej vlády v Československu. *Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*. Praha: Ministerstvo spravodlivosti, 1953. Print.

Rosenbergovcami s dôrazom na rovnaké aspekty ako v predchádzajúcej kapitole.³⁹ V závere budem spätne reflektovať o oboch procesoch a následne rozoberať ideologický konštrukt figurujúci v ich epicentre.

³⁹ Ako primárny a priamy zdroj z procesu s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami budem využívať PDF verziu transkriptu: „*Rosenberg Trial Transcript*“ dostupný online z <https://famous-trials.com/rosenberg/2019-trialtranscript>.

2. Politické procesy ako nástroj studenej vojny

V slovníkoch sú politické procesy definované ako procesy, kde je žalovaná strana obvinená z politického prečinu, alebo ako súdny proces, ktorý má adresovať politické otázky, zahrňa politické osobnosti alebo slúži určitej politickej agende.⁴⁰ Za určitých podmienok môže byť pojem politický proces užitý pejoratívne, s úmyslom kritizovať daný súdny proces ako neoprávnený alebo nespravodlivý.⁴¹ V historiografii sú politické procesy vnímané podobne, primárne sú však stavané na koncepte politizácie, čo znamená, že dôraz sa kladie na to, že súdnym procesom je zámerne dodávaný politický charakter. Ďalej je dôležité určiť, čo zo súdneho procesu robí politický proces a do akej miery je možné považovať súdny proces za jednoznačne politický. Barbara Falk tvrdí, že politický proces sa jednotne definovať nedá, keďže každý súdny proces, ktorý je označovaný ako politický, sa od toho druhého líši, či už rozdielnymi prvkami alebo historickým a politickým kontextom.⁴² Napriek tomu argumentuje v prospech snahy o vytvorenie kritérií pre politický proces, ktoré majú časom zabezpečiť jeho lepšiu identifikáciu.⁴³ Za ukazovatele považuje osem komponentov, medzi ktoré patrí napríklad politický motív, pedagogická alebo didaktická funkcia politického procesu, vyvolávanie strachu vo verejnosti a fixácia na v mnohých prípadoch vykonštruované výpovede a využitie zatajených dôkazov.⁴⁴ Tieto komponenty sa do určitej miery zhodujú takmer vo všetkých bodoch s ďalšími snahami o vymedzenie politických procesov, ktorým budem v diplomovej práci venovať pozornosť, a to aj napriek tomu, či sú vymedzené priamo alebo nie. Ďalej považujem za dôležité vymedziť si koncepciu a štruktúru politických procesov. Jens Meierhenrich a Devin O. Pendas rozdeľujú politické procesy do troch kategórií a vymedzujú ich v rámci súhry alebo vzájomného pôsobenia moci, postupu a výkonu politického procesu.⁴⁵ Rozdeľujú ich na procesy *decisive* (rozhodujúce), *didactic* (didaktické) a *destructive* (deštruktívne).⁴⁶ Didaktické a deštruktívne politické procesy pôsobia v tomto rozdelení paralelne. Na rozdiel od procesov rozhodujúcich, ktoré sa zaoberajú vyslovene predmetom alebo otázkou politického charakteru, didaktické a deštruktívne politické procesy sú zamerané

⁴⁰ "Political Trial." *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/political_trial. Accessed 30 May 2022., a "Political Trial." *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/political_trial. Accessed 30 May 2022.

⁴¹ "Political Trial." *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/political_trial. Accessed 30 May 2022.

⁴² Falk, *Making Sense of Political Trials*, s. 3.

⁴³ *Ibid*, s.4.

⁴⁴ *Ibid*, s. 4.

⁴⁵ Meierhenrich, Jens, and Devin O. Pendas. "The Justice of My Cause Is Clear, but There's Politics to Fear": Political Trials in Theory and History.", v Meierhenrich, Jens, and Devin O. (Devin Owen) Pendas. *Political trials in theory and history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016., Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925188973906986. s. 50.

⁴⁶ *Ibid*, s. 49 – 50.

na účel politizácie daného súdneho procesu. Ich hlavným spoločným činiteľom je smerovať chod procesu na dosiahnutie politického cieľa, či už je to šírenie propagandy alebo eliminácia vytýčeného nepriateľa typického pre daný politický režim. Podľa tohto konceptu rozdelenia politických procesov je možné politické procesy s Rudolfom Slánskym a s manželmi Rosenbergovcami chápať v rozmedzí procesu didaktického a deštruktívneho charakteru. V prípade Československa a Spojených štátov badať značný dôraz na jasný politický naratív s cieľom vymedziť presného nepriateľa a zabezpečiť jeho elimináciu. Oba procesy v tomto ponímaní symbolizujú epicentrum politickej agendy charakteristické pre daný režim.

Ako posledné vymedzenie politického procesu, ktorému sa budem venovať, je jeho funkcia v spoločnosti, či už v spoločnosti globálnej alebo lokálnej. Tu považujem za dôležité zvýrazniť funkciu politického procesu práve v kontexte studenej vojny, kde badať spoločenský posun smerom ku globalizácii a väčšej previazanosti medzi štátnymi zriadeniami a komunitami. Otto Kirchheimer vníma politické procesy v kontexte alternácie vzťahu medzi politickými inštitúciami a súdnictvom, ktoré sa podľa neho výrazne formovalo a menilo od konca 19. storočia.⁴⁷ Počas tohto obdobia sleduje posun konfliktov od intraštátnych (vnútroštátnych) ku konfliktom svetového záujmu.⁴⁸ To znamená, že tento posun vníma v kontexte politických a ideologických konfliktov, ako bolo napríklad súperenie medzi fašizmom a demokraciou a takisto súperenie medzi komunizmom a „inými typmi politických zriadení (masová demokracia, semi-autoritárstvo a tak ďalej)“, ktoré tak následne zapríčinilo zmenu v medzinárodných a vnútroštátnych vzťahoch.⁴⁹ Tu teda Kirchheimer považuje funkciu politických procesov za takmer nevyhnutnú, odvíjajúcu sa od potreby súdnictva a justície prispôbiť sa novovytvoreným vzťahom.⁵⁰

Ale aby som sa vrátila naspäť k funkcii politických procesov počas studenej vojny, je podstatné venovať sa otázke, prečo v tomto období hrali dôležitú rolu práve politické procesy a aká rola to vlastne bola. Politické procesy pôsobia nielen na čisto politickej báze, ale predovšetkým na rozmedzí funkcie politickej, spoločenskej a propagandistickej. Je nevyhnutné ich vnímať v kontexte politického prostredia, ktoré týmto funkciám prislúcha, a to primárne z pohľadu závažnosti, akú daný politický proces na spoločnosť môže mať. V prípade oboch procesov so Slánskym a Rosenbergovcami je možné sledovať ich procesy ako súčasť širšieho hnutia alebo trendu, či už to bol trend antikomunizmu v Spojených štátoch alebo čistky,

⁴⁷ Kirchheimer, Otto. *Political Justice: The Use of Legal Procedure for Political Ends*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 16.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 16.

⁵⁰ Viac v kapitole 2.2.

respektívne perzekúcie dezignovaných obetí v Sovietskom zväze.⁵¹ Tieto „trendy“ a „hnutia“ samozrejme neboli charakteristické iba pre obdobie studenej vojny, avšak práve počas tohto obdobia badať obrovský rozmer konfliktu na všetkých frontoch. Dopad studenej vojny na globálnu spoločnosť sa prejavoval v kultúrnej, politickej, vojenskej a právnej sfére. Podľa Falkovej politickej procesy pôsobili nielen ako mikrokozmy na väčšej scéne studenej vojny, ale boli schopné osobitne prispievať do konfliktu pomocou legálnych prostriedkov.⁵² A čo viac, dotýkali sa domáceho aj medzinárodného publika. Politické procesy počas studenej vojny, nezáležiac, či sa odohrávali na západnej alebo východnej strane železnej opony, reprezentovali nielen vzťah medzi štátom a spoločnosťou, ale aj jasne ilustrovali tento vzťah na škále politickej afiliácie a kultúry daného režimu. Samotnej implementácii politických procesov ako nástroja v studenej vojne sa budem podrobnejšie venovať v kapitolách 3 a 4, kde uvediem aj relevantné príklady.

2.1. Dejiny politických procesov

Politické procesy nie sú charakteristické len pre obdobie studenej vojny. Práve naopak, ich dejiny siahajú až do roku 399 pred našim letopočtom – až do súdneho procesu so Sokratom. Ako politický proces ho zaraďuje do dejín Josiah Ober, ktorý tvrdí, že práve proces so Sokratom ustanovil definujúci moment vo vzťahu medzi právom a politikou.⁵³ Kladie si otázku, ako je možné, že práve demokratická komunita oddaná hodnotám, ako bola sloboda prejavu a verejnej diskusie, zapríčinila odsúdenie jej najväčšej osobnosti.⁵⁴ Politizácia súdneho procesu nie je teda fenoménom 20. storočia. Okrem procesu so Sokratom to bol napríklad aj súdny proces s Janom Husom alebo francúzske revolučné procesy. Avšak 20. storočie prinieslo do dejín politických procesov novú dynamiku, akou bola ich už spomínaná mohutnosť a význačnosť. A čo viac, 20. storočie prináša do dejín politických procesov ďalší významný fenomén, o ktorom Francine Hirsch hovorí ako o *transitional justice*, to znamená, že podľa tohto fenoménu, primárne ako následok nacistických zločinov, štáty a ich justícia už nie sú schopné zvládať také početné a vážne systematické porušovanie ľudských práv, a preto potrebujú iné a väčšie riešenie.⁵⁶ „Transitional justice“ a jeho úloha v Norimberských

⁵¹ Viac v kapitolách 2.1.1. a 3.

⁵² Falk, *Making Sense of Political Trials*, s. 9.

⁵³ Ober, Josiah. "The Trial of Socrates as a Political Trial: Explaining 399 BCE.", v Meierhenrich, Jens, and Devin O. (Devin Owen) Pendas. *Political trials in theory and history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016., Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925188973906986. s. 65.

⁵⁴ *Ibid*, s. 65.

⁵⁶ Hirsch, Francine. "The Soviet Union, the Nuremberg Trials, and the Politics of the Postwar Moment.", v Meierhenrich, Jens, and Devin O. (Devin Owen) Pendas. *Political trials in theory and history*. Cambridge:

procesoch tak podľa Hirsch ponúka pre povojnové štáty inú perspektívu na vzťah medzi právom a politikou.⁵⁷ Právo a justícia tak naberajú iný rozmer a majú potenciál byť medzinárodné až globálne, a to znamená, že môžu byť zneužitú pre širokospektrálnu politizáciu.

Význam politických procesov v dejinách je v mnohých prípadoch, ak nie vo väčšine, spojený s prezentáciou daného politického režimu externe a budovaní jeho vzťahu s verejnosťou. Často sú politické procesy spájané aj s aspektom publicity, respektíve v znamení „teatrálnosti“. Počas studenej vojny, keď celý svet vnímal konflikt v spektre veľkého javiska, kde súperili dve protichodné ideologické mocnosti, sa politické procesy dostávali do jej stredobodu. Na tomto javisku tak bolo umožnené do politických procesov angažovať spoločnosť a za pomoci prostriedkov, ako je kultúra, tvoriť verejnú mienku. Nielen to, v mnohých prípadoch boli súdne procesy spracované v médiách, kde im bola venovaná značná pozornosť. Samotný priebeh politických procesov, ich jasná a dopredu stanovená, často sa opakujúca štruktúra mali tiež takmer divadelný chod a značne sa orientovali na inscenované vyobrazenie cielenej agendy. Fenomén teatrálnosti sa však neobjavil až po vypuknutí konfliktu studenej vojny. Ako obdobie „show trials“ sú v Sovietskom zväze povestne známe už 30. roky 20. storočia.⁵⁸ Pojem „show trials“ sa prvýkrát objavuje počas obdobia „veľkého teroru“ v Sovietskom zväze počas rokov 1936 až 1939. V Sovietskom zväze mali všetky „show trials“ veľmi podobný naratív, prezentovali podobné scenáre a venovali sa podobným témam.⁵⁹ V súčasnej historiografii sú interpretované predovšetkým ako nástroj Sovietskeho zväzu, ktorý mal dopomôcť snahe o totálnu kontrolu spoločnosti a implementácii politickej komunistickej agendy.⁶⁰ „Teatrálna“ forma súdneho procesu nebola však len predmetom Sovietskeho zväzu. Minou Arjomand vidí snahu o kontrolu „javiska“ a naratívu, ktorá mala chod procesov sprevádzať, aj v súdnom procese s Alfredom Dreyfusom alebo s Adolfom Eichmannom.⁶¹

Cambridge University Press, 2016., Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustiji/alma9925188973906986.

⁵⁷ Ibid, s. 180.

⁵⁸ “a trial (as of political opponents) in which the verdict is rigged, and a public confession is often extracted”, “Show Trial.” *The Merriam-Webster.Com Dictionary*, www.merriam-webster.com/dictionary/show%20trial. Accessed 1 Jun. 2022.

⁵⁹ Feinberg, Melissa. *Curtain of lies: the battle over truth in Stalinist Eastern Europe*. New York, NY: Oxford University Press, 2017., s. 4.

⁶⁰ Články zaoberajúce sa konkrétnymi procesmi počas 30. rokov v Sovietskom zväze: Manning, Roberta T. “Political Terror or Political Theater: The ‘Raion’ Show Trials of 1937 and the Mass Operations.” *Russian History*, vol. 36, no. 2, 2009, pp. 219–53. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/24664557>. Accessed 1 Jun. 2022., alebo Fitzpatrick, Sheila. “How the Mice Buried the Cat: Scenes from the Great Purges of 1937 in the Russian Provinces.” *The Russian Review*, vol. 52, no. 3, 1993, pp. 299–320. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/130732>. Accessed 1 Jun. 2022.

⁶¹ Arjomand, Minou. *Staged: Show Trials, Political Theater, and the Aesthetics of Judgment*. New York, NY: Columbia University Press, 2018.

Týmto netvrdí, že tieto procesy mali rovnaký priebeh a okolnosti, ale skôr poukazuje na adaptabilitu a flexibilitu politického procesu v kontexte jeho spoločenskej a politickej funkcie.

2.1.1. Československo

Politické procesy v Československu mali rôznorodú funkčnosť a postihli nemalú časť obyvateľstva. Pred štátnym prevratom vo februári 1948 boli politické procesy zamerané na vyrovnanie sa s nedávnou nacistickou okupáciou a s rôznymi formami kolaborácie. Tieto politické procesy sú prevažne známe pod označením „retribučné procesy“.⁶² Retribúcia v rokoch 1945 až 1948 bola súčasťou medzinárodného fenoménu. Jeho účelom boli procesy, ktorými boli súdené vojnové zločiny, zločiny proti ľudskosti a ďalšie zločiny spáchané na civilnom obyvateľstve počas druhej svetovej vojny.⁶³ Charakteristickým prvkom v týchto procesoch bol antisemitizmus.⁶⁴ Čo však dominovalo tomuto obdobiu, boli politické procesy s vládnymi predstaviteľmi bývalej vlády „Slovenského štátu“ medzi rokmi 1938 a 1945 Dr. Jozefom Tisom, Dr. Ferdinandom Ďurčanským a Alexandrom Machom.⁶⁵ Februárový prevrat v roku 1948 a nástup komunistickej vlády v Československu však na črty retribučných procesov nezanevrel. Politické procesy v ranom období československého štátneho socializmu sa mnohokrát odvolávali na činnosť a kolaboráciu obžalovaných počas nemeckej okupácie. Pokiaľ ide o samotný antisemitizmus, ten ostáva ako jeden z najzásadnejších faktorov ovplyvňujúcich priebeh politických procesov počas tohto obdobia.

Implementáciu politických procesov po roku 1948 je nutné vnímať v širšom kontexte perzekúcií v Československu, ktoré mali režimu „slúžiť na ovládnutie spoločnosti.“⁶⁶ Boli dôležitým nástrojom politiky a mali fungovať ako jedna z mocenských opôr režimu.⁶⁷ Kaplan a Paleček považujú perzekúciu v Sovietskom zväze za takmer „životodarnú“. Argumentujú tým, že politická perzekúcia dodávala režimu nevyhnutnú silu na jeho fungovanie.⁶⁸ Obdobím najväčšej intenzity perzekúcie v Československu sú roky 1948 až 1953. Počas týchto rokov boli perzekvovaní nielen politickí aktéri a funkcionári, ale aj cirkevní predstavitelia, inteligencia, buržoázia, bývalí partizánski velitelia a mnohí ďalší, ktorí mali predstavovať

⁶²Retribúcia – 1. Právne vrátenie majetku 2. zaplatenie 3. trestanie zločinov, ktorých sa dopustili nacisti a zradcovia, M. Ivanová-Šalingová, Z. Maníková, Slovník cudzích slov. A/Z. Tretie, revidované vydanie. Bratislava: Slovenské Pedagogické Vydavateľstvo, 1990., s. 759.

⁶³ Malatinský, Michal. “Slovensko a retribúcia v rokoch 1945 – 1948”. *Securitas imperii* 28 (2016): 134-170. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_543484, s. 135.

⁶⁴ Viac o tejto problematike v zbierke Mičev, Stanislav, et al. *Politika Antisemitizmu a Holokaust v Povojných Retribučných Procesoch v Štátoch Európy*. Múzeum Slovenského národného povstania, 2019.

⁶⁵ Kaplan, Karel. *Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty (1946-1947)*. 2. vyd. Praha: R. 1992.

⁶⁶ Pešek, *Odvrátená tvár totality*, s. 14.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu.*, s.18.

hrozbu režimu.⁶⁹ Avšak perzekúcia v sovietskom bloku sa netýkala len Československa, podobný „trend“ sa objavoval aj v Juhoslávii, Maďarsku a Poľsku.⁷⁰ Pešek rozdeľuje perzekúcie na stupne. Najnižším stupňom politickej perzekúcie bolo vyradenie občanov z verejného života, do druhej kategórie zaraďuje perzekúcie s existenčnými následkami, ktoré zasahovali do sociálnej situácie perzekvovaných a v tretej forme perzekúcie vidí obmedzovanie osobnej slobody a zásah do súkromného života.⁷¹ Najvyšším stupňom sú práve politické procesy.⁷² V historiografii ich nájdeme aj pod názvom „monster procesy“. Za jeden z monumentálnych „monster procesov“ v Československu je okrem procesu s Rudolfom Slánským považovaný politický proces s Miladou Horákovou, ktorý je dokonca označovaný za prvý a najväčší „monster proces“ v Československu. Proces s Miladou Horákovou je monumentálny predovšetkým kvôli svojej rozsiahlej a intenzívnej propagandistickej kampani, dominancii v tlači, rozhlase a vo filme, čím zároveň došlo k význačnej agitácii a mobilizácii spoločnosti.⁷³ Politické procesy v Československu mali nenahraditeľnú funkciu v politickej agende, a to vo viacerých rovinách. Halamová ich vníma nielen ako praktický spôsob likvidácie skutočných aj vymyslených odporcov režimu a ako riešenie sporov a konfliktov, ktoré vznikali v politických hierarchiách, ale aj ako najúčinnější zdroj psychózy strachu, ktorá mala vytvárať atmosféru neistoty, politickej hystérie a „agentománie“.⁷⁴

2.1.2. Spojené štáty americké

Päťdesiate roky 20. storočia sú v Spojených štátoch spojené s mccarthyizmom a intenzitou percepcie konfliktu studenej vojny, pričom v jej epicentre sa nachádzala kórejská vojna. Konflikt v Kórei mal reprezentovať stret dvoch ideológií a v domácom prostredí sa odrážal takmer vo všetkých aspektoch americkej spoločnosti, či to bola politická alebo kultúrna scéna. Podľa Frieda bol politický proces s Rosenbergovcami do najväčšieho rozmeru zatienený kórejským konfliktom.⁷⁵ Vzťah medzi kultúrou a americkou spoločnosťou má dlhú tradíciu,

⁶⁹ Napríklad politický proces s bývalým partizánskym veliteľom Viliamom Žingorom.

⁷⁰ Priebeh a intenzita perzekúcie v týchto štátoch nebola identická tej v Československu, ale je dôležité ju vnímať v ich spoločnom kontexte.

⁷¹ Pešek, *Odvrátená tvár totality*, s. 18.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Významné monografie zaoberajúce sa touto problematikou sú: Kourová, Pavlína, and Petr Koura. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. Print., Kaplan, Karel. *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení 1968-1990.* Praha: Karolinum, 2008. Print., a Kaplan, Karel. *Největší politický proces: "M. Horáková a spol."* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1995.

⁷⁴ Halamová, *Politické procesy v Československu 1949-1953.*, s. 15-16.

⁷⁵ Fried, *Nightmare in red.*, s. 115.

a práve počas tohto obdobia badať ich čoraz väčšiu previazanosť a vzájomnú závislosť.⁷⁶ Americký filmový priemysel doteraz stojí na tradícii Hollywoodu. Od konca 19. storočia bol Hollywood veľkou súčasťou americkej spoločnosti a nevyhol sa teda ani politike. Donald T. Critchlow tvrdí, že Hollywood prešiel procesom politizácie približne v 30. rokoch 20. storočia a pokračoval až do rokov päťdesiatych, keď vyvrcholil práve počas vrcholenia antikomunizmu.⁷⁷ Politizácia Hollywoodu patrí k dôvodom antikomunistickej „čistky“, ktorá vyvrcholila v kauze „Hollywood Blacklist“ alebo „Hollywood Ten“. Táto „čistka“ mala teatrálny charakter a pôsobila ako predvoj pre politicky motivované procesy v nasledujúcich rokoch.⁷⁸ Americká kinematografia mala v spoločnosti šíriť sovietsku propagandu a mala symbolizovať komunistickú infiltráciu zasahujúcu aj nepolitickú spoločnosť, respektíve obyčajných ľudí a širokú verejnosť, ktorá sa v politike neangažovala.

Politický proces s manželmi Rosenbergovcami patrí v amerických dejinách medzi najvýznamnejšie procesy, v ktorých hlavné obvinenie stálo na podozrení zo špiónážnej činnosti. Nebol teda ojedinelý. V období mccarthizmu vynikajú ďalšie procesy, medzi ktoré patrí napríklad súdny proces s Algerom Hissom. Hiss bol podobne ako manželia Rosenbergovci obvinený zo špiónáže pre Sovietsky zväz. Bol obvinený z krivého svedectva a považovaný za zradcu. Zohral významnú úlohu v predvoji procesu s Rosenbergovcami, kde svojím postavením diplomata a vládneho činiteľa zosobňoval Sovietsku snahu o preniknutie do americkej vlády na vysokom mieste.⁷⁹ Proces s Algerom Hissom bol významný nielen kvôli štatútu obvineného – celý proces bol sprevádzaný aj intenzívnou pozornosťou celoštátnych médií.⁸⁰

Joseph McCarthy a mccarthizmus samotný zohrali v perzekúcii komunistov počas 50. rokov centrálnu úlohu.⁸¹ Do jej dejín sa zapísal predovšetkým kvôli svojim výrazným osobnostným črtám a činnosti, ktorá ho vyčleňovala z radu a urobila z neho „ikonu“

⁷⁶ Tejto téme sa dopodrobna venuje Martin Halliwell v Halliwell, Martin. *American culture in the 1950 s*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925207299206986

⁷⁷ Critchlow, Donald T. *When Hollywood was right: how movie stars, studio moguls, and big business remade American politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925217517406986, s. 6.

⁷⁸ Doherty, Thomas. *Show Trial: Hollywood, HUAC, and the Birth of the Blacklist*. New York, NY: Columbia University Press, 2018.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925187661906986

⁷⁹ G. White, G. Edward. *Alger Hiss's looking-glass wars: the covert life of a Soviet spy*. Oxford, [England]: Oxford University Press, 2004 - 2004.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925198719906986.

⁸⁰ Haynes, John Earl, and Harvey Klehr. "Introduction: Early Cold War Spy Cases.", v Haynes, John Earl, and Harvey Klehr. *Early Cold War spies: the espionage trials that shaped American politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

⁸¹ Detailnejšia analýza McCarthyho v kontexte politických procesov v Kapitole 4.1.

antikomunistickej perzekúcie. Napriek tomu, že nepredsedal žiadnemu vyšetrovaciemu výboru, stával sa minimálne aspoň z mediálneho hľadiska ústrednou postavou radikálnych antikomunistov.⁸² Fried však vníma samotný mccarthismus ako fenomén, ktorý sa šíril aj mimo osoby Josepha McCartyho a jeho korene siahajú do politických ambícií konzervatívnych politikov, predovšetkým politikov Republikánskej strany.⁸³ Ale nešlo len o fenomén konzervatívco, myšlienku antikomunizmu podporovalo aj niekoľko liberálnych politikov, intelektuálov, obyčajných ľudí, členov odborov a ich nadriadených.⁸⁴

Ďalej je dôležité uvedomiť si, že tieto procesy neboli ani prvým, ani ojedinelým prípadom protikomunistickej činnosti v Spojených štátoch. Dejiny antikomunizmu v Spojených štátoch smerujú už do obdobia prvej svetovej vojny. Významnými faktormi pre vznik antikomunistického hnutia boli reakcie Američanov na dianie v Rusku a vyvrcholenie bolševickej revolúcie. Za hlavnú príčinu je však považovaná postupná radikalizácia odborového hnutia v USA, ktorá vyvrcholila po skončení prvej svetovej vojny.⁸⁵ Tu sa americké komunistické hnutie dostalo do priameho stretu s „kapitálom“.⁸⁶ Medzi tieto hnutia patrili *Socialist Party of America (SPA)*, *Communist Labor Party (CPA)* a *Communist Party of America (CP)*.⁸⁷ V medzivojnovom období aktívne protikomunistické hnutie upadlo, ale určite nevymizlo úplne. Srch dokonca považuje toto obdobie za dôležité pre etablovanie podoby antikomunizmu do takej podoby, akú nadobudol počas svojej druhej vlny v 50. rokoch.⁸⁸ V tomto období je možné vnímať antikomunizmus ako heterogénny, často podliehajúci konšpiráciám.⁸⁹ Tu je napríklad možné badať korene antisemitizmu, ktorý sa výrazne prejavil v politických procesoch 50. rokov. Pochopenie, respektíve interpretácia komunistickej ideológie bola často subjektívna, diferencovaná a McCarty mu slúžila napríklad ako nástroj na dosiahnutie politických cieľov. Druhá vlna antikomunizmu nepôsobila veľmi prekvapivo, keďže išlo o „dlhodobú konštantu“, ktorej pomohli paralelne prebiehajúce medzinárodné udalosti.⁹⁰ Okrem toho jej podľa Srcha dopomohli aj určité špecifiká amerického myslenia, ako je napríklad individualizmus, strach z nepriateľa, protestantizmus a patriotizmus, čerpajúce z ukončenia druhej svetovej vojny.⁹¹ Koncom 40. rokov sa

⁸² Srch, *Rudá Hrozba*, s. 116.

⁸³ Fried, *Nightmare in red*, s.9.

⁸⁴ Ibid, s. 36.

⁸⁵ Srch, *Rudá Hrozba*, s. 33.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Srch, *Na černé listině*, s. 88.

⁸⁸ Srch, *Rudá Hrozba*, s. 59.

⁸⁹ Ibid, s. 35.

⁹⁰ Srch, *Na černé listině*, s. 41.

⁹¹ Ibid, s. 42.

antikomunizmus stal štandardnou politikou takmer vo všetkých amerických inštitúciách.⁹² Obdobie medzi rokmi 1950 a 1954 sa označuje za vrchol antikomunizmu v americkej spoločnosti.⁹³ Jeho zásah sa odzrkadlil v inštitúciách, v kultúre aj medzi menšinami, marginalizovanými komunitami a hnutiami, ako bolo napríklad hnutie za občianske práva, kde propaganda ohrozovala ich chod a ciele.⁹⁴

2.2. Význam politických procesov a koncept práva a justície počas studenej vojny

Politické procesy a ich význam v právnom kontexte je zaujímavý, a to práve kvôli ich funkcii a využitiu. Procesy, ktoré sa vyznačujú primárne didaktickou alebo deštruktívnou funkciou a majú širší účel než zaoberať sa otázkami politického charakteru, zaraďujú medzi svoje ciele politizáciu. Politizácia súdneho procesu je vo väčšine prípadov cielená a odvíja sa prevažne subjektívne so snahou dosiahnuť žiadaný výsledok. Vzťah medzi politizáciou a konceptom práva je pomerne komplikovaný a vyvíja sa individuálne, v závislosti od historického, sociálneho, ekonomického a politického kontextu daného štátneho zriadenia. Politické procesy nie sú typickým znakom pre demokratické režimy, ale to neznamená, že sa v nich nevyskytli. Po roku 1798 boli v Spojených štátoch vedené politické procesy s politickými oponentmi na základe „*Alien and Sedition Acts*“ (1798), ktoré slúžili na obmedzenie kritiky oponentov.⁹⁵ V demokratických režimoch sú politické procesy vnímané ako zlyhanie právneho systému a ako zrada liberálnych princípov.⁹⁶ Počas obdobia studenej vojny boli podľa Erica Posnera Spojené štáty ohrozené externým činiteľom – Sovietskym zväzom, a to dalo právo americkej vláde uvoľniť a pozmeniť funkčnú legislatívu.⁹⁷ Politické procesy v tomto kontexte, ak sú použité proti vážnym a nebezpečným hrozbám, a nie ako bežná právna rutina, reflektujú sebakontrolu vlády a nevyžadujú zásah tretej strany, ako je súd.⁹⁸ Na základe tohto argumentu by sa dalo usúdiť, že v prípade externej hrozby majú aj demokratické režimy právo na pozmenenie a úpravu funkčnej legislatívy, ktorá sa nemusí vyslovene odvolávať na demokratické princípy. Posner tvrdí, že mnohé demokratické štáty môžu postupovať proti politickej opozícii a pritom nemusia vyslovene porušiť žiadnu danú

⁹² Fried, *Nightmare in red.*, s. 99.

⁹³ *Ibid.*, s. 144.

⁹⁴ *Ibid.*, s. 161.

⁹⁵ “Alien and Sedition Acts (1798).” *National Archives*, 10 May 2022, www.archives.gov/milestone-documents/alien-and-sedition-acts#transcript.

⁹⁶ Posner, *Political Trials in Domestic and International Law*, s. 78.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 93 – 94.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 109.

legislatívu.⁹⁹ V prípade procesu s Rosenbergovcami sa odvoláva na predstavovanú hrozbu, pričom americká vláda postupovala na báze politického procesu za účelom ochrany samotného štátu.¹⁰⁰ Je jasné, že Rosenbergovci v kontexte konfliktu studenej vojny určitú hrozbu predstavovali, avšak vzťahu medzi právnym a politickým cieľom to na nejasnosti neuberá.

Kirchheimer sa na túto problematiku pozerá inak. Zmeny práva a legislatívy v kontexte politického vníma v rámci novovznikajúcich ideologických konfliktov, ako bola napríklad studená vojna, ako prirodzené.¹⁰¹ Tvrdí, že v kontexte ideologického rozporu sú justičné orgány bližšie spojené s verejnými záležitosťami.¹⁰² Existencia politických procesov má z tohto pohľadu v právnych inštitúciách ideologickú funkciu, ale pritom stále poukazuje na ich existencialitu a flexibilitu. Všetky faktory v procese konštrukcie politického procesu, ako je propaganda, naratív a tvorenie verejného nepriateľa, sú napriek bariéram, ktoré ich rozdeľujú, neoddeliteľnou súčasťou politických procesov. Funkcia politického procesu naznačuje, že akékoľvek štátne zriadenie, nehladiac na ideologický štítok, využitím politického procesu dokáže pracovať s konceptom práva podľa vlastného uváženia. Politické procesy sú preto z môjho pohľadu aspekt, ktorý nehladiac na ideologické bariéry, dokázal počas studenej vojny fungovať v právnej sfére na oboch stranách železnej opony.

Antikomunizmus v Spojených štátoch bol do veľkej miery stavaný na legislatíve a bol ňou podporovaný. Už v období prvej svetovej vojny vzniká legislatíva ako napríklad „*Espionage Act of 1917*“, „*Immigration Act of 1918*“ a „*Sedition Act of 1918*“. V roku 1940 mal „*The Voorhis Act*“ v kontexte vypuknutia druhej svetovej vojny zaistiť, aby sa všetky skupiny, ktoré majú zahraničné afiliácie, úradne zaregistrovali.¹⁰³ „*Alien Registration Act of 1940*“, populárne známy ako „*Smith Act*“, mal zase za úlohu kriminalizovať snahu, respektíve inklináciu k zvrhnutiu vlády. Tento vládny úkon zasiahol do najväčšej miery amerických komunistov.¹⁰⁴ V období konfliktu studenej vojny je za najväčší právny zásah, ktorý umožnil perzekúciu komunistov v Spojených štátoch, považovaný „*Internal Security Act of 1950 (McCarran Act)*“. Tento právny zásah mal tri hlavné komponenty. Po prvé, každá organizácia, ktorá sa považovala za komunistickú, sa musela registrovať a dodať potrebnú dokumentáciu o svojom fungovaní.¹⁰⁵ Ďalej: znaky, ktoré by naznačovali snahu o založenie totalitného

⁹⁹ Ibid, s. 97.

¹⁰⁰ Ibid, s. 113.

¹⁰¹ Kirchheimer, *Political Justice*, s. 16.

¹⁰² Ibid, s. 18.

¹⁰³ Fried, *Nightmare in red*, s. 52.

¹⁰⁴ Ibid, s. 53.

¹⁰⁵ „Internal Security Act of 1950 (1950)“ dostupné z:

<https://loveman.sdsu.edu/docs/1950InternalSecurityAct.pdf>

režimu v Spojených štátoch, boli považované za trestný čin.¹⁰⁶ Po tretie, „McCarran Act“ oprávňoval prezidenta v prípade pohotovosti zadržať osobu alebo osoby podozrivé zo špionáže alebo sabotáže.¹⁰⁷ Americká legislatíva bola základným komponentom, ktorý umožnil funkciu politických procesov ako takých. Ďalšie faktory ako propaganda, tvorenie nepriateľa a politické ciele politikov, ktoré na legislatíve stavali a odvíjali sa od nej, dopomohli politickým procesom dosiahnuť ich vrchol.

Po roku 1948 v kontexte studenej vojny prešli politické procesy v rámci svojho zamerania čiastočnou transformáciou.¹⁰⁸ Aj napriek pretrvávajúcemu antisemitizmu prítomnému v politických procesoch po roku 1948 sa vytýčenie a charakterizácia nepriateľa prispôsobila vtedajšiemu politickému kontextu. Politická perzekúcia v Československu umožnila v právnom rámci uplatnenie masovej nezákonnosti. V tomto kontexte si komunistická vláda uplatňovala zákony a politické rozhodnutia, ktoré boli v rozpore s demokratickými právnymi princípmi a medzinárodnými dohodami. Týmto si komunistická vláda upevnila postavenie a moc, a bola tak schopná implementovať politické procesy do politickej agendy.¹⁰⁹ Veľká radikálna zmena nastala po prijatí novej ústavy 9. mája 1948. Vďaka nej sa mohli uplatňovať zákony, ktoré poslúžili ako legislatívny základ politických procesov po roku 1948.¹¹⁰ Po upevnení moci sa Komunistická strana Česko-Slovenska (KSČ) zamerala predovšetkým na transformáciu trestného práva, pričom došlo k obnoveniu alebo „oživeniu“ retribučného súdnictva.¹¹¹ O zabezpečenie a upevnenie komunistickej moci sa postaral zákon č. 231/1948 Zb. z 6. 10. 1948, ktorý legislatívne vyhradil trestné činy proti štátu zahŕňajúce napríklad čin velezrady, združovania sa proti štátu, poburovania republiky, hanobenia, vyzvedačstva a iné.¹¹² Pravdepodobne najzávažnejším zásahom do slobody politického práva bolo narušenie slobodnej činnosti politických strán v Československu.¹¹³ Samotné súdnictvo prešlo takisto radikálnou zmenou. Systém takzvanej kabinetnej justície, spájaný s pôsobením Alexeja Čepičku, spočíval v tom, že „*súdy i prokuratúra boli priamo riadené príslušným oddelením ministerstva spravodlivosti, ktoré v konkrétnych záležitostiach*

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid..

¹⁰⁸ Pred rokom 1948, bola primárna funkcia politických procesov založená na retribúcií, čiže na vysporiadanie sa s nemeckou okupáciou počas druhej svetovej vojny, s kolaboráciou počas tohto obdobia, ktorej súčasťou boli ako aj vládny predstavitelia, tak ak obyčajní ľudia.

¹⁰⁹ Pešek, *Odvrátená tvár totality*, s. 15.

¹¹⁰ Halamová, *Politické procesy v Československu 1949-1953*, s. 21.

¹¹¹ Pešek, *Odvrátená tvár totality*, s. 33.

¹¹² Zákon č. 231/1948 Zb. z 6. 10. 1948, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/231/19481024.html>

¹¹³ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 20.

dávalo záväzné pokyny prokuratúre.“¹¹⁴ To znamenalo, že čiara medzi vládou a súdnictvom bola viac prepojená, umožňujúc subjektívny zásah komunistickej vlády.¹¹⁵

¹¹⁴ Pešek, *Odvrátená tvár totality*, s. 38.

¹¹⁵ Avšak justičné orgány neboli úplne podriadené komunistickej vláde, často krát fungovali nezávisle a iniciovali perzekúcie. *Ibid.*

3. Proces s „protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského“

Proces s Rudolfom Slánským, v pôvodnom názve ako „Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“, vyvrcholil v dňoch 20. – 27. novembra 1952 pred senátom štátneho súdu v Prahe. Okrem Slánského sa pred štátny súd ako obžalovaní z trestných činov velezrady, vyzvedačstva, sabotáže a vojenskej zrady postavili Bedřich Geminder, Ludvík Frejka, Josef Frank, Vladimír Clementis, Bedřich Reicin, Karel Šváb, Artur London, Vavro Hajdú (Hajdů), Evžen (Eugen) Löbl, Rudolf Margolius, Otto Fischl, Otto Šling a André Simone. Na jeho konci A. London, E. Löbl a V. Hajdú dostali doživotný trest a zvyšných 11 obžalovaných bolo odsúdených na trest smrti obesením. Tvárou celého procesu bol Rudolf Slánský, a to primárne z dôvodu jeho vysokej funkcie v politickej hierarchii. Bolo mu prisudzované pretlačanie na kľúčové pozície tých najoddanejších ľudí „z radov západnej emigrácie, sionistov, „trockistov“, buržoázných nacionalistov, špiónov a iných nepriateľov československého ľudu“. ¹¹⁶ Zvyšní obvinení v procese čelili podobnej rétorike, pričom zo zneužitia predošlej funkcie na zradu a protištátnu činnosť boli obžalovaní všetci. ¹¹⁷

Odpoveď na to, prečo práve Slánský, hľadá Kaplan v Moskve a vidí v tom predovšetkým dva motívy. Proces so Slánským sa vyznačoval silným antisemitizmom. Antisemitizmus a antisionizmus ako politická koncepcia boli založené sčasti na zmene sovietskej politiky na blízkom východe, sčasti na postupnom vzostupe antisemitskej vlny v Sovietskom zväze a sčasti na viacerých subjektívnych zámeroch odstrániť z vedúcej pozície funkcionára židovského pôvodu. ¹¹⁸ Rudolf Slánský ako tvár procesu nebol jediný, kto čelil antisemitizmu. Židovského pôvodu boli jedenásti zo štrnástich obvinených. V duchu verbálnych narážok na židovský pôvod obvinených sa niesla rétorika procesu a paralelne aj propaganda sprevádzajúca celý proces. ¹¹⁹ Ďalej vidí Kaplan dôvody vlastného, vnútorného charakteru. Odhaľovanie vinníkov hospodárskych a ekonomických problémov bolo podľa neho dôležité. ¹²⁰ Spojitosť medzi nepriaznivou ekonomickou situáciou a centrom Slánského bolo v procese zobrazované v interpretácii spolupráce centra s nepriateľmi socializmu, teda s kapitalistami a imperialistami. ¹²¹ „Spiklenecké centrum“ malo zrádzať záujmy komunistického hnutia a pripravovať pôdu pre odtrhnutie Československa od demokratického

¹¹⁶ *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 14.

¹¹⁷ *Ibid*, s. 14 – 17.

¹¹⁸ Kaplan, *Kronika komunistického Československa*, s. 347 – 348.

¹¹⁹ Antisemitizmus a antisionizmus v procese so Slánským je podrobne analyzovaný v kapitole 3.3.

¹²⁰ Kaplan, *Kronika komunistického Československa*, s. 348.

¹²¹ Označenie obvinených ako imperialistov a zradcov socializmu je badať počas celého procesu.

tábora a previesť ho na kapitalistické koľaje.¹²² Kapitalizmus bol v procese vykresľovaný protichodne, ako opozitum socializmu. Kapitalizmus mal predstavovať premenlivosť, chaos a neprehľadnosť, kde má skutočnú moc korporáčnej podsvetie.¹²³ V kontextovom naratíve bola studená vojna interpretovaná ako stret kapitalizmu so socializmom, nie ako stret demokracie s nedemokraciou.¹²⁴ Porozumenie demokratických záujmov a princípov bolo interpretované na oboch stranách ako to správne, založené na racionalite.¹²⁵

Samotná formácia procesu a koncepcia obvinenia mala podľa Löbla najprv československý, neskôr sovietsky charakter, pričom záujem Československa „sa implicitne stotožnil so záujmami ZSSR“.¹²⁶ Proces so Slánskym mal sprostredkovať pofebruárový odkaz sovietskej snahy o totálnu mocenskú kontrolu. V ňom sa v najväčšej miere angažovali všetky aspekty mechanizmu na výrobu politického procesu, a to komunistické vedenie, Štátna bezpečnosť, justícia a jej orgány a prostriedky.¹²⁷

3.1. Československý štátny socializmus a rozdelenie politickej moci

Pred Februárom 1948 existovali v Československu dve komunistické strany, Komunistická strana Československa (KSČ), ktorá pôsobila v Česku, a Komunistická strana Slovenska (KSS), pôsobiaca na Slovensku. Fungovali paralelne, avšak po Februárovom prevrate sa ich pozícia centralizovala v KSČ, s KSS v úzadí.¹²⁹ Najdôležitejším nástrojom československého štátneho socializmu bola Štátna bezpečnosť (ŠtB). Mala vnútropolitické pôsobenie a pri výrobe politických procesov hrala závažnú úlohu. V ich mechanizme ŠtB pôsobila na ich začiatku. Operatívne útvary ŠtB používali na vyhľadávanie obetí „*rôzne spôsoby, od provokácií, vynútených výpovedí už uväznených občanov, sledovania a pôsobenia*

¹²² *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Praha: Ministerstvo spravodlivosti., s.12

¹²³ Schmarc, Vít. “Mír přesněji!“ Korejská válka jako černý bod socialistického realismu”. *Soudobé dějiny* XXI.1-02 (2014): 44-78. Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_146750, s. 55.

¹²⁴ Major, Patrick, and Rana Mitter. “East Is East and West Is West? Towards a Comparative Socio-Cultural History of the Cold War.” *Cold War History*, vol. 4, no. 1, 2003, pp. 1–22. *Crossref*, <https://doi.org/10.1080/14682740312331391714>, s. 8.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Löbl, Eugen. *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968., s. 58.

¹²⁷ Kaplan, *Kronika komunistického Československa*, s. 351.

¹²⁹ Pešek, Jan. “Komunistická strana Slovenska 1948 – 1968 Členstvo, organizácia, vedenie strany”. *Acta historica neosoliensia: odborný časopis Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici* 17 (2014): 120-137. Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_166252

agentov, až po uvalenie väzby bez akýchkoľvek dôkazov.“¹³⁰ Jej hlavná funkcia spočívala v udržaní režimu. Systém represívnych zložiek režimu tvorili okrem ŠtB ešte justícia, väzenstvo a policajné zložky.¹³¹ V počiatku svojho pôsobenia kolaborovala ŠtB so sovietskymi poradcami, ktorí mali dohliadať na správnu implementáciu mocenskej kontroly.¹³² Najvyššie postavená komisia Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ), ktorá mala rozhodovať o politických procesoch, sa skladala z ministrov spravodlivosti a národnej bezpečnosti, námestníka ministra obrany a vedúceho bezpečnostného aparátu ÚV KSČ.¹³³ Príprav procesov sa do roku 1951 zúčastňovali aj krajské komisie, až kým ich funkciu nevystriedalo samotné komunistické vedenie Československa.¹³⁴

Politické procesy sa do veľkej miery odvíjali od vnútropolitických rozporov a osobných vzťahov v politickej hierarchii. Výber obetí politických procesov bol často sprevádzaný strachom všetkých, ktorí boli do procesov zapojení – báli sa, že oni sami by mohli čeliť perzekúcii.¹³⁵ V rétorike tohto cieľa bolo často spomínané ekonomické zlyhanie. Potreba odhalenia vinníkov bola dôležitá. Hospodárske a ekonomické problémy sa stávali čoraz viditeľnejšími a doliehali na bežný život občanov.¹³⁶ Kaplan považuje ekonomický aspekt v kontexte konštrukcie politických procesov za priamo vedúci k ich zneužitiu.¹³⁷ Perspektíva politických procesov sa taktiež odvíjala od širšieho kontextu diania v Sovietskom zväze. Politické „čistky“ na najvyšších miestach vnímali v Československu ako neodvratné. Klement Gottwald a Rudolf Slánský si boli vedomí, že sa v Moskve čaká na postup v iniciácii politickej perzekúcie.¹³⁸ Krok k zatknutiu Slánskeho vyplýval práve z tohto dôvodu. A nielen to, mocenská pozícia Slánskeho sa podľa Kaplana stala predmetom závidosti a zdrojom nepriateľstva a negatívneho postoja rady členov komunistického vedenia.¹³⁹ Slánský sa v tomto kontexte stal nepriateľom číslo jeden a konštrukcia jeho roly ako nepriateľa sa stala prioritou politickej agendy v prvej polovici 50. rokov.

¹³⁰ Pešek, *Odvrátená tvár totalit*, s. 30.

¹³¹ Halamová, *Politické procesy v Československu 1949-1953*, s. 34.

¹³² *Ibid.*, s. 45.

¹³³ *Ibid.*, s. 35.

¹³⁴ *Ibid.*, s. 36.

¹³⁵ Kaplan, *Kronika komunistického Československa*, s. 348.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ Kaplan, *Mám, co jsem si zasloužil.*, s. 78. Slánský nebol len obeť politického procesu, sám sa v ich organizácii angažoval, dokým sa do jeho epicentra nedostal on sám.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 162.

3.2. Konštrukcia nepriateľa

Pre koncept nepriateľa neexistuje jednoznačná definícia, samotný fenomén sa vyznačuje premenlivosťou a vágnosťou a úzko sa odvíja od náležitého kontextu.¹⁴⁰ Za nevyhnutnosť konceptu konštrukcie nepriateľa pre každú spoločnosť považuje Denisa Nečasová dôvody daného režimu legitimovať si nastavený systém hodnôt a politickú agendu alebo plánované politické kroky.¹⁴¹ Samotný koncept je však v praxi prítomný takmer v každej spoločnosti, nehľadiac na to, či ide o demokratický alebo nedemokratický režim. Základom celého procesu a jeho neoddeliteľnou súčasťou bola konštrukcia Slánskeho a celého „spikleneckého centra“ ako nepriateľov československého ľudu, nepriateľov socializmu a nepriateľov komunistického bloku. Nájdenie vnútorného nepriateľa, ktorý mal stelesňovať opak všetkého, čo predstavoval socialistický Sovietsky zväz, bolo dôležité pre existenciu a chod komunistického vedenia vo Zväze. Idea vnútorného nepriateľa mala reflektovať snahu o mocenskú kontrolu a predstavovať hrozbu pre spoločnosť ako takú. Politické procesy pracovali s ideou nepriateľa veľmi intenzívne a využívali ju vo všetkých aspektoch konštrukcie procesu. Konštrukcia politického procesu sa spoliehala na identifikáciu nepriateľa. V zakladateľskom období komunistického režimu (1948 – 1954), ako ho stanovuje Kaplan a Paleček, mali politické procesy za úlohu vysporiadať sa so skutočnými, predpokladanými a vymyslenými odporcami a nepriateľmi.¹⁴² Okrem toho ich funkcia zahŕňala aj „vychovávanie más“, čo znamená, že didaktický aspekt procesu sa zameriaval na správnu identifikáciu nepriateľa, ktorého mali rozpoznať všetci členovia spoločnosti.¹⁴³

Identifikácia nepriateľa bola v monsterprocesoch, čiže v širokospektrálnych procesoch so Slánskym, Horákovou alebo s Viliamom Žingorom, sústredená na vytýčenie takzvaného „triedneho nepriateľa“, ktorý stál v úzadí všetkých politických a hospodárskych problémov.¹⁴⁴ Konštrukcia politického procesu často spočívala v preventívnom sledovaní nepriateľa. Po Februárovom prevrate evidovalo Ministerstvo vnútra približne 130 000 „podozrivých živlov“.¹⁴⁵ Prevencia mala v tomto prípade slúžiť ako základný predpoklad na obmedzovanie osobných slobôd a neskôr často viedla k zatknutiu a následne k súdному procesu. Počiatky procesu so Slánskym možno hľadať v honbe na nepriateľa mimo Československa. Korene pátrania po vnútornom nepriateľovi vychádzajú z politického konfliktu v Juhoslávii a sú

¹⁴⁰ Nečasová, *Obrazy nepřítelů v Československu 1948-1956*, s. 12.

¹⁴¹ *Ibid.*, s. 11.

¹⁴² Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 42.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 45.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 24.

predovšetkým následkom politického procesu s Lászlóm Rajkom v Maďarsku. V procese so Slánským boli odkazy na tieto okolnosti časté. Označenie obvinených za „titoistov“, zradcov patrilo do zaužívanej rétoriky procesu. Slánský v procese dokonca hovoril o uskutočnení „nepriateľských“ plánov takzvaným „titovským spôsobom.“¹⁴⁷ „Titovský spôsob“ je v kontexte možné interpretovať ako „zradcovský“ spôsob.

Za základ vymedzenia obrazu nepriateľa sa považuje ideológia. Ideologicky založená motivácia mala viesť k presnejšej identifikácii a rozpoznaní nepriateľa. Nepriateľ ako koncept pre existenciu nedemokratického režimu je mnohokrát vnímaný ako nevyhnutnosť, respektíve ako potreba. Vít Schmarc hovorí o potrebe každého systému dominancie mať svoj vlastný bod ohrozenia a nenávisti, ktorý má garantovať „*súdržnosť ideologicky utvoreného a uzatváraného univerza*“.¹⁴⁸ Tvrdí, že pokiaľ sa ideológia manifestuje cez rituál ako ohnisko najvýraznejších kultúrnych aspektov v danej spoločnosti, tak si tento rituál následne vyžaduje „negatív“, opak, koncept nepriateľa, aby tým ideologickým hodnotám dodali faktor oprávnenosti a bezpečnosti.¹⁴⁹ Ale tu, z môjho pohľadu, dochádza k určitému rozporu. Proces so „spikleneckým centrom“ bol v komunistickom naratíve vykresľovaný ako motivovaný ideologicky, keďže sa jeho rétorika zakladala na hrozbe, že externý nepriateľ prenikne do socializmu ako takého. Hodnoty a princípy, ktoré si osvojil Sovietsky zväz, boli tie správne, a čokoľvek, čo malo potenciál tieto hodnoty ohroziť, bolo považované za negatívne a nepriateľské. Otázkou zostáva vzťah medzi ideológiou a politickou motiváciou. Boli politické kroky smerujúce k politickým procesom vždy plne ideologicky motivované? Do akej miery funkcionári politických procesov konali v záujme ideologických princípov a do akej miery konali v záujme vlastných politických cieľov? Práve tu z môjho pohľadu dochádza k nejasnostiam ohľadne ideologického konštruktú ako singularnej motivácie pre konštrukcie politických procesov. V tejto problematike sa vyníma koncept nepriateľa ako dobrý príklad na zvýraznenie týchto nejasností. Označenie nepriateľa sa často prejavuje nestabilne a variabilne, najmä keď ide o diskurz. Denisa Nečasová tvrdí, že medzi určujúcim subjektom, ktorý je aktívne formulovaný diskurzívnou výpoveďou, a obrazom nepriateľa vzniká deliaci priestor, ktorý nie je pevne vymedzený.¹⁵⁰ Vďaka priestupnosti a pohyblivosti tejto hranice, ktorá je daná charakterom diskurzu, môže dochádzať k modifikácii symbolických teritórií.¹⁵¹

¹⁴⁷ *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským.*, s.18. Výpoveď Slánského bola konštruovaná a vopred pripravená, takže jeho tvrdenia reprezentujú rétoriku obžaloby.

¹⁴⁸ Schmarc, „Míř přesněji!“, s. 46.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Nečasová, *Obrazy nepřítelů v Československu 1948-1956*, s. 24.

¹⁵¹ Ibid.

Interpretácia symbolizmu nepriateľa sa môže líšiť naprieč spoločnosťou, kde je možné nepriateľa vnímať subjektívne, či už na základe daného kontextu alebo rôznych interakcií, ktoré sú vytvárané z „predošlých, aktuálne modifikovaných alebo úplne nových symbolických nástrojov vtelených do kultúrnych kódov, rámcov, stratégií legitímácie a vylúčenia.“¹⁵²

Konštrukciu nepriateľa vidí Nečasová v stupňovitom procese, kde stupne pomáhajú pri jej systematizácii. Je ich osem, vzájomne sa prelínajú a majú za úlohu zjednodušiť analýzu procesu konštrukcie.¹⁵³ Prvý stupeň je diferenciácia. Jej úlohou je vytvárať, stanovovať, a zvýrazňovať rozdiely s dôrazom na negatívnu percepciu a emócie.¹⁵⁴ V procese so „spikleneckým centrom“ bola inakosť stanovovaná prevažne na židovskom pôvode väčšiny obžalovaných. Ich židovský pôvod predstavoval pre žalobu dôležitý podklad na zvýraznenie ich odlišnosti od zvyšku spoločnosti a primárne mal reprezentovať odôvodnenie ich perzekúcie.¹⁵⁵ Druhý stupeň je dichotómia, čiže takzvané rozdvojenie. V tomto kontexte funguje ako rozdelenie toho správneho a toho nesprávneho.¹⁵⁶ Vymedzenie toho druhého ako horšieho alebo opačného je dôležité pre jasnejšiu identifikáciu nepriateľa. Dramaticky odlišné dvojice pôsobia efektívnejšie a prehľadnejšie. V kontexte procesu so Slánským oproti sebe dichotomicky stojí sovietsky socializmus a západný imperializmus.¹⁵⁷ „*Imperialismus je všemocnost monopolistických trustů a syndikátů, bank a finanční oligarchie v průmyslových zemích.*“¹⁵⁸ „*Amerika se stala jednou z prvých zemí, pokud jde o hloubku propasti mezi hrstkou miliardářů, kteří se utápějí v hanebnostech a zalykají se v bahně přepychu na jedné straně, a miliony pracujících, kteří žijí na pokraji bídy, na straně druhé.*“¹⁵⁹ To sú jedny z mála dobových interpretácií imperializmu a v konečnom dôsledku aj jeho najvyššieho štádia – kapitalizmu.¹⁶⁰ Snahy imperializmu sa mali podľa naratívu procesu za pomoci zradcov a kolaborantov infiltrovať do Československa a pripraviť ho na vojnu.¹⁶¹ Ako hospodársky silná krajina susediaca so Sovietskym zväzom bolo Československo pre amerických imperialistov priamejšou cestou k napadnutiu Sovietskeho zväzu.¹⁶² Za tretí stupeň považuje

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid, s.28.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Antisemitizmus v procese so Slánským v kapitole 3.3.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ V procese je ako imperialistický tlmočený západ, to zahŕňalo mimo spojených štátov aj často krát aj Veľkú Britániu alebo „Anglicko“.

¹⁵⁸ Korionov, Vitalij Germanovič, Josef Šůva, and Josef Lukášek. *USA - země cizopasného, zahnívajícího kapitalismu*. Praha: Orbis, 1950., s. 7.

¹⁵⁹ Leont'jev, Aleksej Aleksejevič, and Jan Tomek. *Dolarový imperialismus a západní Evropa*. Praha: Orbis, 1951. s.34.

¹⁶⁰ Lenin, Vladimir Il'jič. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1972.

¹⁶¹ *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 40.

¹⁶² Ibid.

Nečasová hierarchizáciu, ktorá úzko súvisí s axiologickým zakotvením dichotómie, keďže je v princípe zakotvená v binárnej opozícii, ktorá „vytvára a upevňuje kultúrnu, sociálnu a mocenskú prevahu jednej skupiny nad tou druhou.“¹⁶³ Koncept hierarchizácie, v zásade podporovaný genderovými a postkoloniálnymi štúdiami, poukazuje na symbolické využívanie dichotómie na realizáciu mocenskej nadradenosti.¹⁶⁴ Vytýčený nepriateľ a obeť politického procesu je v hierarchickom rozložení na poslednom mieste, kde sa stáva nežiadaným. Na príklade „spikleneckého centra“ vidieť, že koncept nepriateľa je taký silný, že sa z mocensky silných môžu v danom kontexte pomerne rýchlo stať obeť hierarchizácie, v ktorej dovtedy pôsobili na jej vrchole. Štvrtý stupeň v procese konštrukcie nepriateľa je homogenizácia.¹⁶⁵ Homogenizácia má v princípe viesť k takzvanej „depersonalizácii“, kde sa z individuálneho jedinca stáva skupina.¹⁶⁶ Spoločný osud obvinených mení ich individuálnu identitu na identitu spoločnú, a v tomto kontexte identitu nepriateľskú. Napriek role, ktorú Slánský v procese hral a bol jej tvárou, sa proces označoval ako proces so „spikleneckým centrom“, kde boli úlohy jednotlivých obvinených navzájom ovplyvňované a previazané. „Spiklenecké centrum“ predstavovalo schému „my“ verzus „oni“, pričom „oni“ spoločne svojím úsilím mienili zapríčiniť čo najviac škody československej spoločnosti.¹⁶⁷ Piatym stupňom je esencializácia.¹⁶⁸ Ide teda o prirodzenosť, respektíve o fundamentálnu podstatnosť. Za pomoci odkazovania a identifikovania prirodzenosti nepriateľa dochádza podľa Nečasovej k istému diskurzívnemu nátlaku, kde sa negatívne vlastnosti alebo predpoklady, ktoré nepriateľ má, stávajú prirodzenými a dopredu danými, čo následne zjednodušuje chápanie a vnímanie nepriateľa.¹⁶⁹ Reakcie na proces so Slánskym a percepcie „spikleneckého centra“ ako nepriateľa boli v československej spoločnosti rôzne.¹⁷⁰ Analýzou reakcií na proces je možné nahliadnuť do konceptu esencializácie ako takého a vytvoriť si obraz o konštrukcii obrazu nepriateľa.¹⁷¹ Ako šiesty stupeň uvádza Nečasová objektivizáciu, kde sa subjekt mení na objekt.¹⁷² To znamená, že danému nepriateľovi je v princípe odopieraná autonómnosť

¹⁶³ Nečasová, *Obrazy nepřítelů v Československu 1948-1956*, s. 31.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid, s. 32.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ V procese sú často opisovaní obvinení ako spoločníci, zvyrazňujúc spoločné úsilie a konanie.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid, s. 33.

¹⁷⁰ Účinnosť a funkciu propagandy šírenej v československej spoločnosti je možné hodnotiť limitovane. Náhľad na reakcie na proces môžu pomôcť vo vytvorení obrazu o funkcii propagandy, avšak jej účinnosť je do istej miery záhadou. Posielané listy alebo písomné reakcie na proces fungujú ako náhľad, avšak realita mohla byť v celku iná.

¹⁷¹ Viac v kapitole 3.4.4.

¹⁷² Ibid, s. 34.

a sebaurčenie, napríklad právo na vlastnú obhajobu, svojvoľnú sebareflexiu a konštrukciu charakteru. Proces so Slánským je takmer z princípu vnímaný ako proces manuálne vykonštruovaný komunistickým vedením. Svedectvá nielen z procesu so Slánským vypovedajú o mechanizme procesu, ktorý má za úlohu v konečnom dôsledku nepriateľa objektivizovať. Obete komunistickej perzekúcie a politických procesov vypovedajú o snahe urobiť z nich prosté bábky, poslušne nasledujúce zadané pokyny a konštruované výpovede, vo veľkej miere sprevádzané aj násilím.¹⁷³ Eugen Löbl a Artur London vo svojich výpovediach o procese zvyrazňujú objektivizáciu ako odoprenie schopnosti byť akýmkoľvek aktívnym činiteľom v procese.¹⁷⁴ Jozefa Slánská, manželka Rudolfa Slánského, v rozhovore vypovedala, že aj ona ako svedok dostala tri až štyri dni na memorovanie svojej výpovede.¹⁷⁵ Dva posledné stupne, ktoré uvádza Nečasová, sú dehumanizácia a démonizácia.¹⁷⁶ Ich úzka spojitosť spočíva predovšetkým v pretvorení nepriateľa do neľudskej formy. Toto pretvorenie je viditeľné najmä v propagande, ktorá proces obklopovala, obzvlášť v karikatúrach.¹⁷⁷ Vít Schmarc vníma toto zobrazenie v epicentre Kórejskej vojny, ktorá so sebou niesla špecifický druh vyobrazenia nepriateľa, v ktorom dominujú atribúty násilia a animálnosti.¹⁷⁸

Obraz nepriateľa bol vykresľovaný v procese nielen verbálne. Bol výrazne podporovaný cieľenou propagandou, ktorá mala dopomôcť vyobrazeniu nepriateľa vo všetkých spoločenských aspektoch. Podstatné miesto tu mali práve mediálne prostriedky, ako bola tlač, rozhlas, ale napríklad aj propagandistické filmy a plagáty.¹⁷⁹ Sústavné vyobrazovanie nepriateľa vo svetle prebiehajúceho konfliktu studenej vojny malo pomocou implementácie politického procesu zabezpečiť modifikovanú perspektívu na ideologického oponenta.¹⁸⁰ Sam Keen už v období studenej vojny paradoxne sleduje spoločnú snahu amerických antikomunistov a sovietskych antikapitalistov pripísať svojim protivníkom rovnaké atribúty, ako majú oni sami.¹⁸¹

¹⁷³ Zelenka, Jaromír, and Karel Bartošek. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Praha: Paseka, 2001.

¹⁷⁴ London, Artur, and Ivo Fleischmann. *Doznání: v soukolí pražského procesu*. Vydání druhé. Praha: Československý spisovatel, 1990.

¹⁷⁵ Slánská, Josefa, and Miroslav Žáček. *Zpráva o mém muži*. Praha: Svoboda, 1990.

¹⁷⁶ Nečasová, *Obrazy nepřitele v Československu 1948-1956*, s. 35 – 37.

¹⁷⁷ Viac v kapitole 3.4.3.

¹⁷⁸ Schmarc, „Míř přesněji!“, s. 51.

¹⁷⁹ Viac v kapitole 3.4.3.

¹⁸⁰ Analýza konštrukcie nepriateľa v Spojených Štátoch v porovnaní s Československom obsahuje kapitola 4.2.

¹⁸¹ Keen, Sam. *Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination*. 1st ed., HarperCollins Publishers, 1986. Dostupné z: <https://archive.org/details/facesofenemyrefl0000keen/page/n7/mode/2up>.

3.3. Rudolf Slánský ako sionista a „komunistický antisemitizmus“

„Ačkoliv se antisemitismus objevoval i v dřívějších politických procesech, vyráběných sovětskými poradci v lidových demokraciích, přece v nich ještě nedominoval, netvořil ústřední motiv a nebyl jejich záměrem, jak tomu bylo v procesu právě připravovaném.“¹⁸² V procese so „spikleneckým centrom“, kde väčšina obvinených bola židovského pôvodu, bez ohľadu na to, či niekto z nich aktívne alebo pasívne praktizoval judaizmus, hral samotný pôvod ústrednú rolu. Tvoriac rétoriku priamo v procese aj okolo neho a v súvisiacej propagande obsiahnutej v mediálnych prostriedkoch, pomáhal antisemitizmus alebo sionizmus, ako ho nazývala predovšetkým obžaloba, dotvárať cielený naratív celého procesu.¹⁸³ Otázka prečo bol práve sionizmus ako previnenie takým dôležitým faktorom v procese, závisí od viacerých aspektov. Ako prvý dôvod by som spomenula samotný historický kontext, v ktorom sionizmus, alebo v podstate antisemitizmus, ako taký našiel uplatnenie. Ako hlavný dôvod politického charakteru, na ktorom si komunistické vedenie stavalo argument, bol Izrael. Od roku 1947 sovietska politická agenda na Strednom a Blízkom východe, konkrétne priamo v záležitosti Palestíny, zaznamenala obrat a zmenu intenzity od pasívneho postoja.¹⁸⁴ Ako dve hlavné príčiny vidí Kaplan reakciu na Trumanovu doktrínu z marca 1947 a oslabenie vplyvu Veľkej Británie všeobecne na území Stredného a Blízkeho východu.¹⁸⁵ V tomto období Sovietsky zväz podporoval ambície sionizmu vytvoriť samostatný židovský štát. Ako jedna z prvých krajín uznalo Československo 20. mája 1948 Izrael a intenzívne sa angažovalo v podporovaní dobrých diplomatických vzťahov medzi Sovietskym zväzom a Izraelom.¹⁸⁶ Takýto vzťah však eskaloval do neprijemností v domácej politike Izraela, ako aj vo vzťahoch s niektorými arabskými štátmi.¹⁸⁷ Tu približne v roku 1948 nastal radikálny obrat a Sovietsky zväz spolu s narastajúcou vlnou antisemitizmu na domácej pôde obrátil politickú agendu a z Izraela sa stal paralelne spolu so Spojenými štátmi nepriateľ socializmu.¹⁸⁸

Nebezpečenstvo sionizmu predstavovalo v politickom naratíve hrozbu pre existenciu Sovietskeho zväzu ako takého. Hlavným tvorcom tohto naratívu bol Václav Kopecký, ktorý bol v Československu na poprednom mieste ako ideológ a propagandista a aktívne sa podieľal

¹⁸² Kaplan, *Mám, co jsem si zasloužil.*, s. 257.

¹⁸³ Pre jasnejšie pochopenie pojmov: antisemitizmus je charakterizovaný ako nenávisť voči židom a podľa teórie sa odvíja od náboženských, spoločenských a „rasových“ rozdielov. Sionizmus je židovské národné a politické hnutie, ktoré sa zaoberá snahou o založenie židovského štátu. Ako hnutie má korene na konci 19. storočia.

¹⁸⁴ Kaplan, *Mám, co jsem si zasloužil* s. 325.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Jeden z príkladov bolo dodávanie zbraní Československom.

¹⁸⁷ Ibid., s. 336.

¹⁸⁸ Ibid.

na príprave politických procesov.¹⁸⁹ Ako Sionistov označoval ľudí pochádzajúcich z bohatých vrstiev s vplyvnými vzťahmi a ako cestu pre západný imperializmus dostať sa do Československa.¹⁹⁰ Kopecký samozrejme venoval veľkú pozornosť politickým okolnostiam. Izrael podľa neho patril k „anglo-americkým imperialistom“ a Československo považoval za dôležitý cieľ a centrum pre uskutočnenie politických cieľov v Európe.¹⁹¹ V procese so Slánskym bolo podľa obžaloby ako dôležitý dôkaz pri obvinení zo sionizmu použité dosadzovanie ľudí so židovským pôvodom na významné štátne a stranícke funkcie.¹⁹² Slánský to podľa obžaloby robil tak, že zatajoval ich minulosť, falšoval a prikrášľoval ich charakteristiky, zamlčoval a kryl ich „špinavú činnosť“.¹⁹³

Korene antisemitizmu, ktorý mal priamy dopad na politické procesy, siahajú až do stredovekej európskej spoločnosti. Týkajú sa predovšetkým židovských komunít v európskych spoločnostiach, kde prevládalo kresťanstvo.¹⁹⁴ Náboženstvo však pre antisemitizmus nebol jediný motív. Spolu s politickými dôvodmi, závisiacimi od daného kontextu, boli židovské komunity často, ak nie takmer vo všetkých prípadoch, spájané s príčinami ekonomických problémov, respektíve s problémami, ktoré sa týkali celého obyvateľstva. Židia boli v tomto období zodpovední za nepriaznivé hospodárske podmienky, chudobu, choroby a boli úzko spájaní s akoukoľvek oblasťou, kde sa otváral priestor na integráciu stereotypov do verejnej mienky.¹⁹⁵ Od stredoveku bol antisemitizmus schopný adaptovať sa globálne a objavoval sa kontextovo až do obdobia holokaustu. Pred holokaustom a počas neho sa antisemitizmus sformoval do podoby, na ktorej neskôr mohli politické procesy stavať. V slovenských dejinách Katarína Hradská rozlišuje antisemitizmus podľa štyroch faktorov.¹⁹⁶ Náboženský a nacionálny faktor sú typické prevažne pre slovenský kontext antisemitizmu.¹⁹⁷ Ďalšie dva faktory, už spomínaný ekonomický faktor a politický faktor, dominovali v antisemitskom

¹⁸⁹ Pávová, Jana. “Václav Kopecký (1897-1961) - portrét komunistického politika”. Rigorózní práce (PhDr.)-- Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2008, 2008. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustiji/alma990010350590106986.

¹⁹⁰ Kaplan, *Kronika komunistického Československa*, s. 274.

¹⁹¹ Ibid, s. 288.

¹⁹² Ibid, s. 291.

¹⁹³ *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.*, s.14.

¹⁹⁴ Adams, Jonathan, and Cordelia Heß. *The medieval roots of antisemitism: continuities and discontinuities from the Middle Ages to the present day*. London: Routledge, 2018 - 2018. s. 22.

¹⁹⁵ Brustein, William I. "The Economic Root." *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe before the Holocaust*. Cambridge: Cambridge UP, 2003. 177-264. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustiji/alma9925211773006986.

¹⁹⁶ Katarína Hradská, ‘Riešenie židovskej otázky na Slovensku’, v Fiamová, Martina, et al. *Slovenský štát 1939 - 1945*. Historický ústav SAV, 2014., p. 242.

¹⁹⁷ Náboženský faktor bol v slovenskej forme antisemitizmu veľmi dôležitý, keďže pôsobil v silnej kresťanskej spoločnosti. Nacionálny faktor odkazoval na sociálnu naviazanosť a previazanosť slovenských židov s Maďarskom, čo predstavovalo problém kvôli trnitým slovensko-maďarským vzťahom. Ibid.

naratívne politického procesu so „spikleneckým centrom“. Funkcia Ludvíka Frejka, ktorý bol židovského pôvodu, ako prednostu národohospodárskeho odboru kancelárie prezidenta Československej republiky, bola v procese zneužitá ako príčina hospodárskych problémov v Československu. Do tejto pozície ho mal dosadiť priamo Rudolf Slánský. Ako dôkazy tohto prečinu boli zmienené „miliardové škody na úseku výstavby priemyslu budovaním bez projektů, rozptylovaním prostredků, vědomým vytvářením úzkých profilů v průmyslu, sabotáží těžby domácích surovin i opatření, která směřovala ke zvýšení produktivity stávajících podniků a závodů.“¹⁹⁸ Ako politický faktor boli primárne spomínané väzby obžalovaných na kapitalistický západ. Podľa tejto perspektívy bol sionizmus úzko prepojený s imperializmom a kapitalizmom predovšetkým na základe spolupráce medzi Izraelom a Spojenými štátmi.

Je však nesmierne dôležité vnímať antisemitizmus v kontexte stalinizmu ako takého. Kateřina Šimová datuje „stalinský antisemitizmus“ do roku 1931, kedy sa Stalin vyjadril o antisemitizme ako o krajnej podobe rasového šovinizmu a najnebezpečnejšom pozostatkom kanibalizmu.¹⁹⁹ Radikálna zmena v tomto postoji podľa Šimovej prišla v povojnovom období. Popri už zmieňovaných politických okolnostiach v medzinárodných vzťahoch spôsobili podľa nej radikálnu transformáciu stalinského antisemitizmu, ktorý sa už neprejavoval v administratíve a formou propagandistickej diskriminácie, ale represívne (policajno-represívne), aj vnútroštátne záležitosti, ako napr. likvidácia a trestné stíhanie Židovského antifašistického výboru v rokoch 1948 až 1952.²⁰⁰ Túto formu antisemitizmu možno badať na spôsobe, akým mocenská aparatúra pristupovala k politickým procesom. Bol výrazne represívny a často až násilný.

Posledný aspekt, ktorému budem venovať pozornosť, sú samotné obete politických procesov z pohľadu ich identity, nielen ako obete politickej perzekúcie ako takej, ale ako obete politickej perzekúcie motivovanej antisemitizmom. Otázkou, či existuje kolektívna židovská identita naprieč dejinami a naprieč svetom, nehľadiac na hranice, či už reálne alebo pomyselné, sa zaoberá niekoľko historikov a filozofov.²⁰¹ Veľký problém tu predstavuje univerzalizmus

¹⁹⁸ *Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 22.

¹⁹⁹ Šimová, Kateřina. „Nejnebezpečnejší pozústatek kanibalizmu“. *Stalinský antisemitizmus v letech 1948 až 1953*. *Acta Universitatis Carolinae. Studia territoria* XIII.4 (2013): 33-55. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_ceedl_journals_27890.

²⁰⁰ Okrem toho tam Šimová zaraďuje ešte kampaň proti kozmopolitizmu a takzvaným prípadom lekárov v roku 1953. *Ibid*, s. 42.

²⁰¹ Pre približnú referenciu sú to napríklad monografie ako: Glenn, Susan A. (Susan Anita) and Naomi B. Sokoloff. *Boundaries of Jewish identity*. Seattle: University of Washington Press, 2010. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925188043806986, alebo popredný historik holokaustu Yehuda Bauer v Bauer, Yehuda. *The Jews: A Contrary People*. 2014. Print.

a miesto identity v takej komplexnej sieti rôznych histórií a osobných príbehov a pamätí.²⁰² Tu Feldt vidí v univerzalizme paradox a tvrdí, že dejiny rasizmu, antisemitizmu a kultúrnych hierarchií sa vymykajú akémukoľvek princípu univerzalizmu a idú priamo proti nemu.²⁰³ Práve tu môže vo vnímaní spoločnej identity pomôcť transnacionalizmus. Tým, že sa neviaže na akékoľvek hranice a nie je obmedzovaný nacionalizmom ani univerzalizmom, transnacionálna perspektíva dopomáha vnímať židovstvo, alebo „Jewishness“, z pohľadu spoločnej a kolektívnej identity. Feldt hovorí o konštrukcii židovstva ako takého, ako o príšernosti, ktorá nepoznala hranice, či už rasové, genderové alebo nacionálne.²⁰⁴ Škála perzekúcie, násilia a marginalizácie sa v prípade židovstva vymykala akýmkoľvek normám a postihovala či už komunity, ako aj samostatných jedincov. Samozrejme, identifikácia samého seba vyslovene ako obeť antisemitizmu nemusí byť vždy prítomná. Balibar o tomto píše ako o „transindividualite“.²⁰⁵ „Transindividualita“ v tomto kontexte narušuje všetky formy individuálnej a kolektívnej identity.²⁰⁶ To znamená, že identifikácia a vnímanie vlastnej identity dokáže byť pasívne, a že skutky alebo činy namierené proti obeť ako napríklad antisemitizmus vytvárajú z obeť separátnu identitu, ktorá je mimo hraníc individuálnej a kolektívnej identity. Ako príklad by som uviedla prípad z výsluchu Rudolfa Slánskeho z 13. mája 1952, ktorý uvádza Kaplan.²⁰⁷ Sovietski poradcovia, ktorí mali asistovať pri lepšej implementácii perzekúcie pri konštrukcii politických procesov v Československu, pri výsluchu odporučili vyšetrovateľom udeliť Slánskému národnosť židovskú, a nie českú.²⁰⁸ Slánský toto trpezlivo odmietal a vyšetrovatelia sa museli uspokojiť s formuláciou „české národnosti židovského pôvodu“. ²⁰⁹ Slánský teda v tomto prípade odmietal odoprenie svojej českej národnosti, avšak snaha o udelenie inej národnosti, jeho identity, tu napriek tomu bola. Úsilie motivované antisemitizmom odoprieť a modifikovať Slánskeho národnosť teda v danom kontexte reflektuje transnacionálny element identity ako takej a zároveň aj jej funkciu, že môže byť určená niekým iným ako jej nositeľom.

²⁰² Feldt, Jakob. *Transnationalism and the Jews: culture, history, and prophecy*. London: Rowman & Littlefield International, 2016 - 2016, s. 28.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid, s. 29.

²⁰⁵ „Transindividualita“ sa odvíja od slova: „*Transindividual – Not confined to any particular thing or person; that transcends or goes beyond the individual*“. „Transindividual.“ *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/transindividual. Accessed 16 Aug. 2022.

²⁰⁶ Lionnet, Françoise. *Minor transnationalism*. Durham, N.C: Duke University Press, 2005., s.31.

²⁰⁷ Kaplan, Mám, *co jsem si zasloužil*, s. 257 – 258.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Ibid.

3.4. Jazyk, rétorika, kultúra a propaganda

K procesu neodmysliteľne patrila propaganda. Formovala celú jeho konštrukciu a priebeh a ovplyvňovala aj jeho následky. Komunistická propaganda v Československu bola centrálnou časťou jeho mocenskej štruktúry a priamo ovplyvňovala chod spoločnosti ako takej. Komunistická propaganda sa neodmysliteľne spája s ideologickou stránkou jej interpretácie. Politické procesy a perzekúcia sa mali riadiť podľa triednej ideológie.²¹⁰ Ideológia je však z môjho pohľadu faktor, ktorý je nestabilný a často sa meniaci. Spomínaná ideologická stránka je vždy prísne daná kombináciou určitého a relevantného kontextu s črtami, ktoré sú úzko spojené s individuálnou perspektívou. Ideológia a jej interpretácia sa často vyvíjajú spolu s danou politickou agendou, a teda postupom času sa interpretácia ideológie môže meniť. Ako príklad by som uviedla už spomínaný stalinský antisemitizmus. Antisemitizmus a boj proti sionizmu je základným elementom ideológie implementovanej počas procesu so „spikleneckým centrom“. Počas tohto obdobia bol stalinský antisemitizmus vo svojej najvyššej forme a veľké množstvo politickej perzekúcie bolo práve vtedy páchané kvôli židovskému pôvodu alebo spojeniu so sionizmom. V roku 1947 bol Izrael ešte Stalinom a Sovietskym zväzom vnímaný pozitívne a Slánský a iní funkcionári židovského pôvodu boli na vysokých mocenských pozíciách. Interpretácia komunistickej alebo stalinistickej ideológie bola tak v roku 1947 úplne iná ako napríklad v roku 1952. Tým je nie len možné odkazovať na ideologický aspekt iba ako odvíjajúci sa od daného kontextu, ale rovnako ho aj vnímať ako permabilný a nestabilný. Ďalším príkladom je aj výpoveď Eugena Löbla, ktorý hovorí o tom, ako bol najprv označovaný za slovenského buržoázneho nacionalistu.²¹¹ Od marca 1951 sa podľa jeho vlastných slov v konštrukcii procesu *stal* „*kozmpolitom židovsko-buržoázneho pôvodu a členom protištátnej skupiny Slánskeho, ktorá sa asi o rok neskôr premenovala na protištátne sprisahanecké centrum.*“²¹²

V období politických procesov v zakladateľskom období (1948 – 1953) išlo z vtedajšej ideologickej stránky o ťaženie proti rôznym „-izmom“.²¹³ Išlo predovšetkým o trockizmus, sionizmus, buržoázny nacionalizmus, imperializmus a kapitalizmus.²¹⁴ Podľa Kaplana a Palečka pochádzala jazyková stránka obžaloby priamo zo Sovietskeho zväzu a československí funkcionári si ju prispôbovali domácemu kontextu alebo si ju sami

²¹⁰ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 47.

²¹¹ Löbl, *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 56.

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid, s. 48.

²¹⁴ Napríklad žaloba v: *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s.8.

vymýšľali.²¹⁵ Využitie jazyka v procese je úzko späté s mocou. Norman Fairclough hovorí o jazyku ako o možno hlavnom médiu, ktoré je využívané v kontrole spoločnosti a moci ako takej.²¹⁶ Po Februárovom prevrate v roku 1948 sa snaha o kontrolu vo všetkých aspektoch spoločnosti stala reálnejšou. Komunistické úsilie o celospoločenské pretvorenie, ako o ňom hovorí Halamová, alebo o vytvorenie nového človeka, sa prejavilo vo využití represívnych nástrojov.²¹⁷ Jedným z represívnych nástrojov bola do veľkej miery aj kultúra, cez ktorú mali byť prezentované politické ciele vtedajšej komunistickej ideológie.²¹⁸ V zakladateľskom období ide podľa Halamovej o ukotvenie marxisticko-leninskej komunistickej propagandy v Československu.²¹⁹ V tejto podobe sa prejavuje primárne na princípe „triednosti“ a snahou o likvidáciu „strednej triedy“.²²⁰

Formy propagandy boli rôzne. Prevažne však išlo o propagandu obsiahnutú v tlači formou písaného alebo kresleného textu. Vplyvným prostriedkom mali byť propagandistické alebo dokumentárne filmy. Ich cieľom bolo priblížiť recipientom vizuálnou formou základné princípy novej socialistickej spoločnosti a vsunúť do obehu cielený naratív.²²¹ Jedným z dobrých príkladov, ktorý má priamu súvislosť s naratívom procesu so Slánskym, je propagandistický film z roku 1950 pod názvom „*Běda tomu, skrze něhož přichází pohoršení*“. Hlavnou témou filmu bolo podporiť perzekúciu katolíckej cirkvi a prehľbiť obraz nepriateľa – katolíka. Vo filme sa objavuje aj vizuálna forma prepojenosti katolíckej cirkvi v obci Čihošť s Vatikánom, ktorý má byť prepojený s New Yorkom.²²² Tieto pomyselné „nitky“, ako ich opisuje film, majú reflektovať snahy amerických imperialistov zasahovať do československých záležitostí.²²³

Za dôležitý aspekt v procese bola považovaná snaha „zradcov“ o zničenie „ľudovo-demokratického zriadenia“.²²⁴ Poňatie a význam demokracie bol v komunistickom Československu podstatným faktorom a odvíjal sa od daného kontextu. V terminologickom poňatí sa v tomto období demokracia líšila od tejto predošlej a nabrala prívlastok ľudová.²²⁵ Tak isto sa vymedzuje aj účelovo a v „tradičnom“ poňatí odkazuje na negatívnu funkciu – čo

²¹⁵ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 48.

²¹⁶ Fairclough, *Norman. Language and power*. 2nd ed. Harlow: Longman, 2001., Print. s. 3.

²¹⁷ Halamová, *Kultura a propaganda*, s. 20.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid, s. 32.

²²⁰ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 28.

²²¹ Ibid., s. 81.

²²² „*Běda Tomu, Skrze Něhož Přichází Pohoršení (1950)*.“ YouTube, uploaded by Petr Červinka, 5 Mar. 2017, www.youtube.com/watch?v=msGdYUMZiNA. Konkrétne minúta 9:36 – 10:46.

²²³ Ibid..

²²⁴ Napríklad v: *Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským.*, s.24

²²⁵ Fidelius, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998., s. 47.

má demokratické zriadenie zamedzovať a pred čím chrániť.²²⁶ To znamená, že demokracia je tu „systém kontrolných mechanizmov a záruk majúcich brániť tomu, aby tá či ona skupina občanů, povyšujíc svůj zájem nade všecko ostatní, vnucovala svou vůli celé společnosti.“²²⁷ Význam demokratického zriadenia ako takého sa v tomto období značne líši od poňatia komunistického režimu na opačnej strane železnej opony. Západné mocnosti a predovšetkým Spojené štáty vnímali východný blok ako nedemokratický, totalitný a represívny. V komunistickom poňatí však demokracia bola neoddeliteľná od socializmu a socializmus neoddeliteľný od mieru.²²⁸ Slovo demokracia tak svojím spôsobom poukazuje na variabilitu a „mnohovýznamovosť“ v ponímaní ideologických konštruktov a ich teoretickú a praktickú funkciu.

3.4.1. Konštrukcia a príprava procesu

Príprava procesu so „spikleneckým centrom“ trvala rok. Prebiehala tajne za účasti vyšetrovateľov a sovietskych poradcov.²²⁹ V konštrukcii a príprave procesu sa vyberali obeť a svedkovia, ako aj prokurátori a sudcovia.²³⁰ Löbl vo svojom svedectve o procese opisuje prípravu vo fázach. V prvej fáze mali mať podľa jeho slov všetky obvinenia charakter československý.²³¹ V druhej fáze sa koncepcia obvinenia dostala do formy previnenia voči Sovietskemu zväzu.²³² V tretej fáze Löbl opisuje dominanciu záujmu Sovietskeho zväzu, keď ako jeho hlavný zločin bol vykreslený jeho čin proti ZSSR, pričom sa československý záujem stotožňuje s tým sovietskym.²³³ Mechanizmus politického procesu sa začínal vymedzením a vyhľadáním vinníka, jeho zatknutím a vyšetrovaním alebo výsluchom, ktorý prebiehal v tajnosti. Pred začiatkom procesu boli dopredu vybraní svedkovia a účastníci alebo aj diváci, ktorí mali prístup do súdnej siene. Po roku 1948 v čase intenzívnejšej integrácie ŠtB do mocenskej hierarchie nastali v procese vyšetrovania určité zmeny. Zostavovali sa napríklad takzvané plány vyšetrovania, podľa ktorých výsluchy prebiehali.²³⁴ Zahŕňali otázkové protokoly, ktoré fungovali takmer ako scenár; v nich boli obsiahnuté všetky otázky a odpovede, ktoré musel vyšetrovateľ docieľiť.²³⁵ Eugen Löbl vypovedá o otázkových protokoloch:

²²⁶ Ibid, s. 48.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid, s. 184.

²²⁹ Kaplan, Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 133.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Löbl, *Svedectvo o procese s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 58.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

²³⁴ Halamová, *Politické procesy v Československu 1949 - 1953.*, s. 54.

²³⁵ Ibid.

„Protokoly sa dostali do koordinačnej skupiny, kde sa najprv porovnávali jednotlivé výpovede o tých istých skutočnostiach, aby sa zladili časové údaje a aby priznanie jedného obžalovaného doplnilo poznanie druhého. Ak sa v „otázkach“, o ktorých som vypovedal, vyskytol rozpor, hoci v tom najmenšom detaile, predložili mi výpovede všetkých ostatných obžalovaných. Čím väčšia lož po stránke obsahovej, tým väčšia bola svedomitosť po stránke formálnej.“²³⁶ Vo výsluchu so Slánským vychádzalo vyšetrowanie vo veľkej miere z výpovedí iných, s ktorými sa už narábalo ako s faktami.²³⁷ Cieľom výsluchu bolo „přeměnit chyby v záměrnou činnost a potom doznání rozvíjet, navázat na ne „odhalení“ dalších trestních činů.“²³⁸

Opakujúca sa rétorika pri výsluchoch v politických procesoch mala objektivizačný charakter. Strata ľudskosti sa pri väzňoch prejavovala osobnými urážkami a ponižovaním.²³⁹ Kaplan hovorí o národnostných, rasových a politických urážkach ako napríklad „imperialistický agent, trockista, buržoazní nacionalista, zrádce, sionista, židovské prase, židovský lhář, židovský vrah“.²⁴⁰ Cieľom mechanizmu prípravy politického procesu nebolo obžalovaného na proces iba „pripraviť“, ale predovšetkým to bola snaha o totálnu kontrolu nad psychickým a aj fyzickým rozpoložením obete, ktorá mala zabezpečiť dosiahnutie politickej agendy.

3.4.2. Priebeh procesu a rétorika

Proces so „spikleneckým centrom“ prebiehal v dňoch 20. až 27. novembra 1952 pod predsedníctvom JUDr. Jaroslava Nováka s účasťou ďalších členov senátu. Hlavný žalobca bol JUDr. Josef Urválek za prítomnosti prokuratúry a súdnych zapisovateľov. Obžalovaným boli pridelení obhajcovia, avšak tí v procese veľkú rolu nehrali a počas celého priebehu sa angažovali minimálne. Celý proces prebiehal za prítomnosti publika, čo bolo v danom kontexte dôležité. Zapojenie verejnosti do procesu bolo pre proces nevyhnutné z dôvodu symbolizácie procesu ako celospoločensky nevyhnutného. Avšak účastníci procesu neboli „náhodní ľudia“ – aj v tomto aspekte bola funkcia politického procesu dôkladne dodržaná.²⁴¹

Rétorika celého procesu sa niesla v štýle teatrálnosti. Vyzdvihovanie funkcie obžalovaných ako zradcov a nepriateľov československého ľudu bolo základným aspektom či už v obžalobe, tak aj pri ich individuálnych výpovediach. Rudolf Slánský bol vypočúvaný ako

²³⁶ Löbl, *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s. 72 – 73.

²³⁷ Kaplan, Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, s. 296.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Kaplan, *Mám, co jsem si zasloužil*, s. 219.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Jednalo sa o dôkladne vybrané osoby komunistickým režimom.

prvý. Základom celej výpovede bolo priznanie a uvedenie si svojej „protištátnej“ činnosti. Pre proces bola nesmierne dôležitá Slánského takzvaná sebakritika, ktorou mal svoju vinu neustále opakovať a potvrdzovať.²⁴² Bez aktívnej integrácie Slánského do výsluchu by prokuratúra nemala na čom stavať. Osobnosť Slánského bola okrem jeho konštrukcie ako nepriateľa národa, zradcu a sionistu vykresľovaná aj ako postava vraha. Vina na smrti Jána Švermu počas obdobia Slovenského národného povstania (SNP) mala podľa rétoriky procesu uľahčiť prekrytie Slánského nepriateľskej činnosti.²⁴³ Vyobrazenie Slánského ako vraha ho malo objektivizovať, urobiť z neho kriminálnika najvyššieho stupňa a otriasť verejnosťou do takej miery, ako bolo potrebné.²⁴⁴

Jazyk bol plne využívaný aj v politickom a mediálnom diskurze. Práve jeho úlohou v argumentácii a manipuláciou sa zaoberá Jindřiška Svobodová.²⁴⁵ Porozumenie diskurzu vníma ako individuálne a ako proces, ktorý je sprevádzaný neustálymi reinterpretáciami, kde sa na jeho podobe výrazne podieľa kontext.²⁴⁶ Jazyk ako taký je možné využívať ako nástroj ovplyvňovania a ak je použitá agresia, môže byť pre toho, kto ho používa, výhodný.²⁴⁷ Ako konkrétny príklad by som spomenula žalobu „spikleneckého centra“ v popredí s hlavným žalobcom Josefem Urválkom. V textovej časti procesu badať emóciu, ktorá má zvyšovať efektivitu žaloby napríklad využívaním hanlivých označení a krkolomných zloženín.²⁴⁸ Audio a vizuálne zdroje tento efekt ešte prehľujú. V audio nahrávkach je možné sledovať hlasnejší prejav hlavného žalobcu, ktorý pôsobí emotívne až ofenzívne v kontraste s výpoveďami obžalovaných, ktorých hlasy pôsobia tlmene.²⁴⁹ Z filmových záznamov z procesu je možné dedukovať nerovnomerný postoj medzi obvinenými a žalobou. Dokým obvinení nie sú postavení pred mikrofón, sedia v prvej lavici, na ktorej pôsobia stiesnene v kontraste so žalobou, ktorá sedí na piedestáli nad nimi.²⁵⁰ V celom procese možno na filmových záznamoch sledovať nerovnováhu a mocenskú dominanciu, ktorú žaloba reflektuje. Pre tých, ktorí sa na

²⁴² Zvukový záznam 1.den – 20.11.1952, PX 0738, dostupné z:

<https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>.

²⁴³ Napríklad: *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským.*, s.55.

²⁴⁴ Kaplan, *Mám, co jsem si zasloužil*, s. 295.

²⁴⁵ Svobodová, Jindřiška. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Print.

²⁴⁶ *Ibid*, s. 14.

²⁴⁷ *Ibid*, s. 40.

²⁴⁸ Konkrétne “jako trockisticko-titovští sionističtí, buržoasně nacionalističtí zrádci a nepřátelé československého lidu...” citované z *Proces s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským*, s.8.

²⁴⁹ Zvukový záznam 1.den – 20.11.1952, PX 0730, približne minúta 7:40 – 8:36., dostupné z:

<https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>

²⁵⁰ *Proces s vedením protištátneho spikleneckého centra (Díl I.) PRVNÍ DEN HLAVNÍHO LÍČENÍ (1952)*. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=5WbLcmauVgg>

procesu nezúčastnili, boli mediálne prostriedky ako filmové a zvukové záznamy spolu s vysielaním rozhlasu a distribúciou tlače hlavnou formou recepcie procesu, a tak boli mediálne prostriedky utilizované do čo najväčšej miery. Podľa Svobodovej nebol v mediálnom priestore primárny zámer adresáta informovať, ale utvárať na jeho strane súhlasné postoje.²⁵¹ Za zmienku stojí taktiež jav, ktorý sa objavuje počas celého procesu, a to je neprestajné opakovanie rôznych slovných spojení, pomenovaní a označení. Takáto ritualizovanosť, ako to označuje Svobodová, mala za cieľ podporovať pocit stálosti daných spoločenských poriadkov.²⁵²

3.4.3. Dobová tlač, rozhlas a spracovanie procesu

„*Celou zemí zní hlas nenávisti a opovržení k bandě špionů a zrádců. Největší trest at' stihne vlastizrádce!*“²⁵³ Dôležitou súčasťou celého procesu bolo jeho mediálne spracovanie, predovšetkým jeho spracovanie v tlači a v rozhlase. Najvýznamnejšími prostriedkami boli denník a ústredný tlačový orgán Komunistickej strany Československa *Rudé právo* a verejnoprávna inštitúcia Československý rozhlas.²⁵⁴ *Rudé právo* ako aj Československý rozhlas zaznamenávali celý priebeh procesu so „spikleneckým centrom“. *Rudé právo* ako hlavný mediálny nástroj procesu poskytoval čitateľom nielen záznamy z procesu, ale počas jeho diania proces rozoberal a komentoval ho. Pokus o šírenie antiimperialistickej a protikapitalistickej propagandy, ktorá sa odrážala v procese, nebol zďaleka prvý.. Už po roku 1948 sa v *Rudom práve* objavovali rôzne články, titulky a odseky, ktoré vyjadrovali tento postoj. „*Strach vládne v kapitalistickém světě*“ a „*Chronické zahnívaní hospodářství USA a útočná politika*“ sú príklady titulkov článkov z *Rudého práva*, ktoré československej spoločnosti mali približovať nepriaznivú situáciu, ktorá podľa nich panovala v Spojených štátoch, a zdôrazňovať hrozbu imperializmu a kapitalizmu.²⁵⁵ V *Rudom práve* sa taktiež prejavovala konštrukcia „spikleneckého centra“ ako nepriateľa. „*Ne – to nejsou lidé*“, „*Zrádce*

²⁵¹ Svobodová, *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*, s. 103.

²⁵² *Ibid*, s. 112.

²⁵³ Titulok: *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 22.11.1952, 32-33(312). s. [1]. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:91fa5868-fd64-4721-aa0f-81eca55e6497>

²⁵⁴ *Rudé Právo* a Československý rozhlas boli približne po Februárovom prevrate priamymi prostriedkami pre šírenie komunistickej propagandy, čiže ich funkcia závisela priamo od komunistického štátneho zriadenia v Československu. V „zákoně o postátnění Československého rozhlasu.“ (Zákon č. 137/1948 Sb.) došlo k zoštátneniu rozhlasu a k novému názvu – Státní podnik Československý rozhlas.

²⁵⁵ *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 25.5.1948, 28(121). s. 3. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:98537c50-6b1a-11e8-a583-005056827e51> a *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 8.4.1951, 31-32(82). s. 6. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:daf4cf96-9831-4acb-bf38-bba4c57f973b>

a „špion nemá vlasti“ a „Jidáš“ predstavujú príklady, ako boli obvinení opisovaní.²⁵⁶ Ďalším aspektom šírenia propagandy v *Rudom práve* bolo zverejňovanie reakcií a pobúrenia z procesu. Na stránkach sa objavovali prejavy pobúrenia, ktoré mali symbolizovať schválenie a legitimitáciu toho, čo sa dialo v súdnej sieni.²⁵⁷ Ďalším z tlačových médií, ktoré je nevyhnutné spomenúť, je satirický časopis týždenník *Dikobraz*. *Dikobraz* vznikol v roku 1945 ako nezávislé médium, avšak po upevnení moci po roku 1948 sa aj *Dikobraz* stal dôležitým propagandistickým prostriedkom. *Dikobraz* ako médium mal za pomoci komiky a satiry priblížiť propagandu čo najrôznejším vrstvám obyvateľstva. Ako príklad by som použila vydania *Dikobrazu* z roku 1952, v roku procesu so „spikleneckým centrom“.²⁵⁸ V tomto roku badať enormné množstvo protizápadnej, antikapitalistickej a antiimperialistickej propagandy, ktorá pomohla jeho vplyvu na politický proces v novembri 1952.²⁵⁹ Číslo 48 a 49 vydané 30. 11. 1952 a 7. 12. 1952 obsahujú rétoriku hanobenia obvinených a pokračujú tak v udržiavaní obrazu nepriateľa aj po ukončení procesu. Obsahujú označenia obžalovaných ako „agentov“, „špiónov“, „kšeftárov“ a „ľudské odpadky“.²⁶⁰ Ďalej sú používané pomenovania ako „hokynári“, „wallstreetští šejdiři“, „berkové“ a „zabijeci“.²⁶¹ Súčasťou propagandy boli taktiež karikatúry a obrázky zosmiešňujúce Slánskeho

Rozhlas v Československu prešiel na prelome 50. rokov transformáciou a intenzívnejšie sa integroval do českých a slovenských domácností. Tí, ktorí prístup k rozhlasu doma nemali, mali možnosť zúčastniť sa verejných vysielaní z procesu v pohostinstvách alebo kultúrnych domoch.²⁶³ Československý rozhlas vysielal celý priebeh procesu taký, ako bol v súdnej sieni spolu so vstupmi rozhlasových hlásateľov. Hlásatelia vo vstupoch často súdny proces horlivo a emotívne komentovali. Označenia ako „špinavé ruce“

²⁵⁶ *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 23.11.1952, 32-33(313). s. 5. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:9bc0136f-0b23-4b38-970a-367386799898> *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 24.11.1952, 32-33(314). s. 7. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f30b4983-f70c-4779-b4e2-2615007f223b> *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 22.11.1952, 32-33(312). s. 5. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ca44dac4-2cbc-4fe4-9772-fffd23e02c89>

²⁵⁷ Napríklad titulok „*Hněv a opovrzení lidu dopadá na bandu vlastizrádců. Naši pracující žádají spravedlivý trest*“ v *Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*. Praha: [s.n.], 25.5.1948, 28(121). s. 3. ISSN 0032-6569. Dostupné z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:98537c50-6b1a-11e8-a583-005056827e51>

²⁵⁸ Číslo z roku 1952 sú dostupné v Národni knihovne iba v tlačenej verzii.

²⁵⁹ Ostatné čísla, okrem roku 1952, predovšetkým čísla v rokoch 1948 až 1953, sú taktiež obsiahnuté širokospektrálnou propagandou.

²⁶⁰ R.1952 Roč.8. *Dikobraz: nezávislý satirický a humoristický týdeník*. Praha: Eurostudio, 1945-1990. ISSN 0012-284X., s. 378.

²⁶¹ *Ibid*, s. 388.

²⁶³ Halamová, *Kultura a propaganda*, s. 93.

alebo „syn milionáře“ doplňovali funkciu vysielania a jeho dopad na poslucháčov.²⁶⁴ V siedmy deň procesu 26. 11. 1952 redaktor Bohuš Ujček dokonca nahrával rozhovory s účastníkmi procesu.²⁶⁵ V rozhovoroch opakovali rétoriku procesu, kde súhlasili s jeho priebehom a obvinených plne odsudzovali. Podľa redaktora to boli robotníci, baníci, spisovatelia alebo „obyčajní ľudia“, ktorí sa procesu zúčastnili. Okrem priameho vysielania záznamov a vstupov z procesu zasiahol proces aj do iných častí vysielania Československého rozhlasu. Jedným z príkladov, ktorý cituje Halamová, bol program *Okénko do našich škol* zameraný na detských poslucháčov.²⁶⁶ „Povězme tedy, tatínkové a maminky, dětem o Rudolfu Slánském a jeho spiklenecké bandě všechno, co budou chtít vědět a co stačí pochopit. Dovolte jim, aby se zúčastnili poslechu přelíčení aspoň brzy večer po zprávách. Slánským si mohou vzít poučení pro celý život, tak jako se lidé v Sovětském svazu učili na případu zrádce Trockého ostrážitě střežit bezpečí své vlasti.“²⁶⁷

²⁶⁴ „ZVUKOVÉ ZÁZNAMY ODVYSÍLANÉ ČESKOSLOVENSKÝM ROZHLESEM“ dostupné z <https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>

²⁶⁵ „Redaktor Bohuš Ujček (rozhovory s přihlížejícími procesu)“ dostupné z <https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>

²⁶⁶ Ibid, s. 95.

²⁶⁷ Ibid, s.95 citované z Archiv Českého rozhlasu Praha, Deníčky 25.11.1952. v Kouřová, Pavlína, and Petr Koura. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.

4. Proces s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami

Proces s manželmi Ethel a Juliusom Rosenbergovcami sa začal 6. marca v roku 1951 na Okresnom súde Spojených Štátov amerických pre južný okres New York a skončil sa 29. marca 1951 prehlásením viny a vyhlásením rozsudku smrti. Rozsudok smrti bol u oboch obvinených vykonaný 19. júna 1953. Hlavnou témou celého procesu mala byť špionáž, čo bolo v kontexte konfliktu studenej vojny veľmi zásadné. Projekt Manhattan, ktorého cieľom bolo vytvoriť atómovú bombu, bol pre Spojené štáty nesmierne dôležitý a jeho utajenie bolo prioritou. Julius Rosenberg mal pôsobiť ako kľúčová postava pre politický proces, kde sa jeho obvinenie zo špionáže pre Sovietsky zväz a nábor špiónov pre Projekt Manhattan stal kritickým bodom pre politickú agendu Spojených štátov. 17. júna 1950 bol zatknutý, obvinený zo špionážnej činnosti a ako následok výpovede Davida Greenglassa sa s ním začal proces. Jeho manželka Ethel bola zatknutá o mesiac neskôr. Treťou kľúčovou postavou procesu bol David Greenglass, s ktorého výpoveďou a výpoveďou jeho manželky Ruth Greenglass nabral proces na obrátkach.²⁶⁸ Cieľom procesu, a primárne jeho politickým cieľom, bolo v jeho naratívne upozorniť na infiltráciu špiónov do kľúčových miest a odvetví, ktoré boli úzko späté s americkou národnou bezpečnosťou. Avšak nielen z kontextu, ktorý proces ovplyvňoval, ale aj z rolí, ktoré Rosenbergovci ako nepriatelia americkej spoločnosti v procese zastávali, je nutné tento proces vnímať z pohľadu politizácie, ktorá bola manipulovaná a určená viacerým politickým cieľom, ktoré sa nutne národnej bezpečnosti týkať nemuseli.

Obaja manželia Rosenbergovci mali židovské korene a boli európskymi emigrantmi druhej generácie.²⁶⁹ Antisemitizmus obklopujúci proces je menej viditeľný, respektíve nie je taký očividný ako pri procese s Rudolfom Slánským.²⁷⁰ Za dôležitý proces v histórii antisemitizmu je považovaný predovšetkým kvôli prítomnosti spájania komunizmu a judaizmu. Židovské komunity v Spojených štátoch a aj mimo nich videli proces s manželmi Rosenbergovcami ako priamy útok na americké židovstvo.²⁷¹ Priamy kontext sa odvíja od dejín antikomunizmu na území Spojených štátov, rovnako ako prítomnosť antisemitizmu v americkej spoločnosti, ktorá sa netýkala len obdobia 50. rokov. Antisemitizmus je vo všeobecnosti možné považovať za spoločensky internalizovaný, nehľadiac na jeho politické afiliácie. Konštrukcia nepriateľa sa

²⁶⁸ David Greenglass bol brat Ethel Rosenbergovej.

²⁶⁹ Srch, *Rudá Hrozba*, s. 98.

²⁷⁰ V procese s manželmi Rosenbergovcami sa neobjavuje rétorika ktorá by bola vyslovene antisemitická, ako pri procese so „spikleneckým centrom“ kde sú obvinení neustále označovaní ako sionisti, a sú im udeľované prívlastky spájané so židovskými stereotypmi.

²⁷¹ Dawidowicz, Lucy. “‘Anti-Semitism’ and the Rosenberg Case: The Latest Communist Propaganda Trap - Lucy S. Dawidowicz, Commentary.” *Commentary Magazine*, 26 July 2016, www.commentary.org/articles/lucy-dawidowicz/anti-semitism-and-the-rosenberg-casethe-latest-communist-propaganda-trap/?utm_source=copy&utm_medium=website&utm_campaign=SocialSnap.

často odvíja práve od funkcie nenávisťi, ktorá býva internalizovaná a je schopná na nej budovať. Chápaním antisemitizmu nielen na škále pravicového nacionalizmu alebo socialistického antikapitalizmu a s dôrazom na jeho permeabilitu a adaptabilitu je možné lepšie pochopiť jeho prejavy v demokratických prostrediach, ktoré bývajú často považované aj za liberálne.²⁷² Proces s manželmi Rosenbergovcami považujem za dobrý príklad na zdôraznenie tohto argumentu a aj funkcie politického procesu v rámci jeho interpretácií a existencie ako takej.

4. 1. Antikomunizmus a otázka „národnej bezpečnosti“

Politický proces s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami sa nedá chápať inak než v kontexte studenej vojny. Nebolo to kvôli vyvrcholeniu antikomunizmu, vlne antisemitizmu v americkej spoločnosti ani krízovej situácii, ktorá zvyrazňovala otázku národnej bezpečnosti. Bola to práve kombinácia týchto troch faktorov a individuálne politické motivácie, ktoré postavili Rosenbergovcov pred súd. Všetky tieto faktory boli od seba navzájom závislé a vytvorili situáciu, v ktorej demokratické zriadenie Spojených štátov amerických odsúdilo sovietskych špiónov na trest smrti.²⁷³

Hlavným ideologickým motívom, ktorý je považovaný za jadro perzekúcie v období 50. rokov, je antikomunizmus. Antikomunizmus, alebo tiež slovne zaužívaný ako „Red Scare“, predstavoval reakciu na preniknutie Sovietskeho zväzu do americkej spoločnosti, s ktorým Spojené štáty viedli studenú vojnu. Samotná infiltrácia mala predstavovať obrovskú hrozbu pre národnú bezpečnosť, keďže sa mala prejavovať v takmer všetkých aspektoch spoločnosti. Čo však bolo pre národnú bezpečnosť prioritou, bol aspekt nukleárnej moci ako napríklad už spomínaný Projekt Manhattan. V dobovom kontexte infiltrácia takéhoto rozmedzia mohla mať katastrofálne následky. Tým, že komunizmus ako ideológia „pochádzal“ z vtedajšieho Sovietskeho zväzu, bolo pre amerických politikov prirodzené vidieť jeho hrozbu nielen externe, ale aj interne. Komunistické organizácie a spolky fungujúce na domácej pôde sa tak

²⁷² Green, Abigail, and Simon Levis Sullam. *Jews, liberalism, antisemitism: a global history*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2021.
https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925530520606986, s.4.

²⁷³ Otázka viny manželov Rosenbergovcov nie je predmetom diplomovej práce, avšak, podľa viacerých zdrojov o procese je zrejme že Julius Rosenberg naozaj Sovietskym špiónom bol, a jeho manželka Ethel sa tiež určitých prečinov dopustila. Existujú samozrejme aj monografie ktoré vinu vyvracajú alebo argumentujú že trest smrti nebol previneniam Rosenbergovcov priamo úmerný. Sú to napríklad: Schneir, Walter Miriam Schneir. *Invitation to An Inquest A New Look at the Rosenberg-Sobell Case*. Doubleday, 1965. Schneir, Walter, and Miriam Schneir. *Final Verdict: What Really Happened in the Rosenberg Case*. 1st ed., Melville House, 2010., a Radosh, Ronald, and Joyce Milton. *The Rosenberg file: with a new introduction containing revelations from National Security Agency and Soviet sources*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 1997.

stali samozrejmi nepriateľmi a boli voči nim podnikané kroky na ich obmedzenie. Táto snaha paralelne pôsobila spolu s úsilím obmedziť infiltráciu zo zahraničia. Pomenovať túto hrozbu, priradiť nepriateľovi názov a rozpoznať ho viedlo nielen k stanoveniu antikomunizmu ako celonárodného fenoménu, ale dalo aj priestor na určitú flexibilitu v rámci jeho vymedzenia, napríklad spájanie komunizmu s judaizmom.²⁷⁴ Päťdesiate roky však v tomto ohľade neprinesli nič nové. Už v 20. rokoch 20. storočia fenomén komunizmu a komunistických revolúcií predstavoval širokú škálu nenávisti, ktorá dokázala mobilizovať sily v strede a vpravo na politickom spektre.²⁷⁵ Šírenie antikomunizmu sa počas druhej svetovej vojny a začiatkom studenej vojny ešte viac prehĺbilo a pôsobilo v pravicových politických spektrách, napríklad vo fašizme.²⁷⁶ Antikomunizmus je tak nutné vnímať nielen globálne, ale aj politicky flexibilne. O spôsobe udelenia podkladu na možnosť použitia násillia ako o nutnosti pre bezpečnosť, či už imaginárnu alebo reálnu, autentickú alebo manipulovanú, hovorí Jacques Sémelin.²⁷⁷ Ako dôvod implementácie politickej perzekúcie často slúži strach, v ktorom je konštrukcia nepriateľa a činnosť namierená proti nemu videná ako oprávnená. Ďalej tvrdí, že čím väčšia je nenávisť, tým menší je strach, keďže nenávisť je zrodená zo strachu.²⁷⁸ Richard M. Fried dokonca považuje antikomunizmus za funkčný.²⁷⁹ Podľa Frieda mohol na ňom stavať takmer každý politik a implementovať na jeho báze individuálnu politiku, ktorá nemusela byť ideologicky motivovaná.²⁸⁰

Vo všeobecnosti sa implementácia politiky, ktorá je namierená proti vytýčenému nepriateľovi na základe ochrany princípov a spoločnosti, v tomto období prejavovala práve v politických procesoch. Napriek rozdielnym nepriateľom, proti ktorým sa na oboch stranách železnej opony bojovalo, je nutné sa zamyslieť nad iróniou, že štáty a zriadenia, ktoré sa odvolávali na princípy slobody a demokracie, boli schopné s úmyslom národnej bezpečnosti aplikovať obmedzenia takého veľkého rozmeru.²⁸¹ Spochybňovať otázku vážnosti národnej bezpečnosti nie je v žiadnom prípade mojím úmyslom, považujem však za nesmierne dôležité rozoberať spôsob, akým sa táto snaha odzrkadlila v praxi. Patrick Major a Rana Mitter

²⁷⁴ Strana 63, a ďalej kapitola 4.1.2.

²⁷⁵ Stone, Marla, and Giuliana Chamedes. "Naming the Enemy: Anti-Communism in Transnational Perspective." *Journal of Contemporary History*, vol. 53, no. 1, 2018, pp. 4–11. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/26416675>. Accessed 17 Jul. 2022., s. 5.

²⁷⁶ *IBID*, s. 10.

²⁷⁷ Sémelin, Jacques, and Cynthia Schoch. *Purify and destroy: the political uses of massacre and genocide*. Paperback edition. London: Hurst & Company, 2013 – 2007., s. 42.

²⁷⁸ *Ibid*.

²⁷⁹ Fried, *Nightmare in red*, s. 35.

²⁸⁰ *Ibid*.

²⁸¹ Major, Mitter. "East is East and West is West?"; s.5.

nazývajú fenomén podobnosti medzi Západom a Východom „mirror imaging“, pričom argumentujú v prospech ľudskej náchylnosti k binárnej logike, ktorá kontextovo rozdeľuje.²⁸² Upozorňujú na podstatu myslenia Západu aj Východu v rámci racionality, kde snahou o stelesnenie modernosti a privlastňovaním si slova „demokracia“ vo fundamentálne rozličných významoch boli obe strany schopné veriť v pravosť a správnosť svojej politickej agendy.²⁸³

4.2. Obraz nepriateľa v americkej spoločnosti

Symbolizmus nepriateľa v americkej spoločnosti počas 50. rokov bol nesmierne dôležitý pre jeho funkciu a existenciu politických procesov a ich odôvodnenie. To však neznamená, že celá americká spoločnosť prijala politické procesy ako také a že trest smrti v procese s manželmi Rosenbergovcami bol úmerný k ich previneniu. Čo však obraz nepriateľa dokáže reflektovať, je jeho cesta k dôležitej funkcii v spoločenskom a politickom systéme, jeho korene a jeho internalizácia v spoločnosti, ktorá stavia na demokratických princípoch.

Primárnym nepriateľom je v tomto období komunista. Jeho hrozba infiltrácie interne aj externe má korene v antikomunizme 20. a 30. rokov 20. storočia, kde nepriateľ-komunista bol schopný infiltrovať sa do politických spolkov a hnutí, ktoré mali silné väzby a dôsledky na chod domácej a zahraničnej politiky.²⁸⁴ Tradičná forma zobrazenia komunistického nepriateľa ako špióna, „červeného“ a zradcu sa prejavovala v propagandistickej dobovej tlači, plagátoch, filmoch, ale napríklad aj v školách.²⁸⁵ Protisovietske filmy ako napríklad „*I Married a Communist*“ (1949), „*The Red Menace*“ (1949) alebo „*Guilty of Treason*“ (1950) vyobrazujú v rétorike antikomunistickej propagandy komunistov ako zločincov, vrahov a zradcov.

Epicentrom pre antikomunistickú propagandu, ktorá obklopovala proces s manželmi Rosenbergovcami, bol konflikt v Kórei. Tu bola implementácia a konštrukcia nepriateľa z môjho pohľadu ešte viac radikalizovaná. Sam Keen hovorí o vytvorení rétoriky, ktorá vykresľovala nepriateľa-komunistu ako brutálneho, až beštiálneho a opakovala frázy ako „komunistické otroctvo“ alebo „evil spirit (zlý duch)“ v súvislosti so sovietskou agendou

²⁸² Ibid, s. 6.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Stone, Chamedes, “Naming the Enemy: Anti-Communism in Transnational Perspective.”, s. 5.

²⁸⁵ Dobovej tlači sa budem plne venovať v Kapitole 4.3.

v Kórei.²⁸⁶ Vojna v Kórei mala v americkej propagande reflektovať americkú snahu zabrániť Sovietskemu zväzu rozširovať komunizmus.

Ďalším zaujímavým aspektom politického procesu je rola Ethel Rosenbergovej. Zatkutie a obvinenie Juliusa Rosenberga bolo primárnym cieľom politickej agendy na základe výpovede tretej kľúčovej postavy procesu – Davida Greenglassa, Ethel Rosenbergovej. Obvinenie Juliusa Rosenberga spočívalo predovšetkým v jeho špionážnej činnosti, ktorú mal vykonávať ako elektroinžinier priamo pre Sovietsky zväz. Jeho manželka Ethel mala na jednej strane pôsobiť pasívne, ale na druhej strane aj ako zdroj, respektíve „impulz“ pre zločin jej manžela.²⁸⁷ O genealógii jej zrady píše Sarah Knox, kde je v kontexte procesu jej zrada feminizovaná alebo pasívna a kde ten zradca ženského rodu je aj sprostredkovateľ a súčasne aj zdroj samotnej korupcie.²⁸⁸ Knox vidí teda Ethel Rosenbergovú primárne ako nepriateľa, ktorý znázorňuje nebezpečenstvo ženskosti, sekundárne ako nepriateľa-špióna. Vo verejnom diskurze studenej vojny bola Ethel vystavená kritike, ktorá sa zameriavala na jej „inakosť“ a „inakosť“ jej osobnosti, kde jej židovský pôvod a afiliácia s komunizmom bola prenášaná na jej výzor.²⁸⁹

Posledný faktor, ktorý hral pomerne veľkú rolu v antikomunistickej propagande, bolo náboženstvo. Asociácia ateizmu s komunizmom bola pre antikomunistickú rétoriku bežná. V kontexte diferenciacie Spojených štátov od Sovietskeho zväzu pomáhali aspekty náboženstva a viery vykresľovať americkú spoločnosť ako bohabojnú a disponujúcu kresťanskou morálkou, a v konečnom dôsledku rozdeliť dobro od zla. V príručke *100 Things you Should Know About Communism Series* (1949), ktorú vydal „Výbor pre neamerickú činnosť“ alebo *The House Committee on Un-American Activities (HCUA)* sa poukazovalo na nebezpečenstvo komunizmu v sférach americkej spoločnosti, náboženstva, vzdelávania, práce a vlády.²⁹⁰ Kapitola „100 vecí, ktoré musíte vedieť o komunizme a náboženstve“ analyzuje, čo by sa stalo človeku-kresťanovi a jeho cirkvi, keby sa komunizmus plne infiltroval do americkej spoločnosti.²⁹¹ Opiera sa o tvrdenia, ako sú napríklad: „(Otázka) 4. Zničil by komunista Bibliu? (Odpoveď) Každý výtlačok, ktorý by našiel. A uväznil by každého, kto by sa

²⁸⁶ Keen, *Faces of the Enemy*, s. 45.

²⁸⁷ Knox, Sara L. “THE GENEALOGY OF TREASON : ETHEL ROSENBERG AND THE MASCULINIST DISCOURSE OF COLD WAR.” *Australasian Journal of American Studies*, vol. 12, no. 2, 1993, pp. 32–49. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/41053691>. Accessed 18 Jul. 2022., s. 33.

²⁸⁸ IBID, s. 34.

²⁸⁹ Knox hovorí konkrétne o poznámkach o jej výzore, tele, tvári a črtách. Ibid, s. 35.

²⁹⁰ HCUA je známy prevažne ako *the House Un-American Activities Committee (HUAC)*.

²⁹¹ United States Congress House Committee, et al. *100 Things You Should Know About Communism Series*. Van Haren Publishing, 2017.

„snažil tlačiť ďalšie“; (Otázka) 98. *Snažia sa komunisti ohroziť moje náboženstvo? (Odpoveď)* Nie. Taktiež sa snažia ohroziť tvoju prácu, spolok, farmu, majetok, ohroziť vládu. Snažia sa ohroziť teba a urobiť z teba otroka komunizmu od kolísky až po hrob. Ak môžu zničiť tvoje náboženstvo, o to ľahšie sa ťa môžu zmocniť a urobiť z teba svojho otroka..²⁹²

4.2.1. Rétorika a konštrukcia obrazu nepriateľa v politickom procese s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami

Konštrukciu nepriateľa v procese s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami sa pokúsim priblížiť pomocou stupňovitého procesu, o ktorom hovorí Denisa Nečasová v knihe *Obrazy Nepřítele v Československu 1948 – 1956*. Prvý stupeň, teda diferenciácia, ktorá upozorňuje na vytvorenie odlišností a pomyslených hraníc, je zjavná predovšetkým v označovaní Rosenbergovcov ako tých druhých, ako špiónov, ktorých prioritou zrada národa sa povyšuje nad záujmy vlastenecké a národne motivované. Sovietsky zväz a tí, čo mu „slúžia“, sú v naratívne procesu zvyrazňovaní ako tí druhí a odlišní.²⁹³ Dichotomizácia, ktorá má vymedziť a rozdeliť to správne od nesprávneho. Rosenbergovci sa rozhodli „oddať ruskej ideológii, ktorá popiera Boha, popiera individualitu a oddáva sa agresii voči slobodným ľuďom namiesto toho, aby slúžila záujmom slobody a voľnosti.“²⁹⁴ Tretím stupňom hierarchizácie sa dá sledovať prostredie, v ktorom predpoklady o obvinených mali dopad na ich vyobrazenie a verejnú mienku. V rámci rétoriky o identite obžalovaných spôsobilo zlyhanie asimilovania sa v nastavených hierarchiách rasového, triedneho a kultúrneho radu, pôsobenie a existencia v „nižšej vrstve“ počas života Rosenbergovcov, že neboli schopní uchopiť tú „pravú“ americkú identitu.²⁹⁵ To v tomto prípade znamená, že ako druhá generácia židovských imigrantov boli Rosenbergovci svojou neschopnosťou asimilovať sa v americkej spoločnosti a činnosťou v komunistických kruhoch sami vinní z nemožnosti stať sa plnohodnotnými Američanmi. Homogenizácia zas hovorí o „rozpušťaní“ individuality a spoločnom cieľi alebo o spoločnom osude.²⁹⁶ V procese s Rosenbergovcami je síce Julius Rosenberg pokladaný za hlavného „konšpirátora“, avšak jeho manželka Ethel, David Greenglass a jeho manželka ako hlavní svedkovia spoločne predstavujú sieť konšpirácie, ktorá sa tiahne naprieč americkou

²⁹² Ibid, s. 36, 50.

²⁹³ „Rosenberg Trial Transcript“ dostupný z: http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/rosenb/ROS_TRIA.HTM, s. 2449.

²⁹⁴ Ibid, s. 2451.

²⁹⁵ Knox, THE GENEALOGY OF TREASON: ETHEL ROSENBERG AND THE MASCULINIST DISCOURSE OF COLD WAR.” s. 43.

²⁹⁶ Nečasová, *Obrazy nepřítelů v Československu 1948-1956*, s.32.

spoločnosťou až do Sovietskeho zväzu.²⁹⁷ Obvinení sú neustále označovaní za aktérov jednej veľkej konšpirácie, ktorú nereprezentujú len oni a ktorá predstavuje veľkú hrozbu pre národnú bezpečnosť. Esencializácia ako prirodzenosť predstavuje vnímanie nepriateľa a akceptáciu jeho nepriateľského charakteru. Tento stupeň sa predovšetkým reflektuje vo verejnej mienke a reakcii na proces.²⁹⁸ Posledné tri stupne, o ktorých hovorí Nečasová – objektivizácia, dehumanizácia a démonizácia – sú v kontraste s procesom s Rudolfom Slánským podstatne miernejšie, avšak aj tu badať snahu o odôvodnenie celého procesu pomocou rétoriky. V rozsudku, ktorý odsúdil Rosenbergovcov na trest smrti, súd označuje prečiny obvinených ako horšie než vražda.²⁹⁹ Ďalej je rozsudok súdom odôvodnený takto: „*Vzhľadom na okolnosti mám pocit, že je mojou povinnosťou vyniesť rozsudok v rámci vlastných zásad v tejto diabolskej konšpirácii snažiacej sa o zničenie tohto bohabojného národa, ktorý definitívne ukáže, že jeho bezpečnosť musí ostať nenarušená; že vymieňanie vojenských tajomstiev, či už motivované otrockou oddanosťou cudzej ideológie, alebo túžbou po finančných ziskoch, sa musí skončiť.*“³⁰⁰

4.3. Americké médiá, Joseph McCarthy a dobová tlač

Neodmysliteľnou súčasťou dejín antikomunizmu v americkej spoločnosti bol Joseph McCarthy. Práve jeho osoba často slúži ako definícia antikomunizmu v Spojených štátoch, ba dokonca nesie aj jeho meno – mccarthizmus. Napriek tomu, že McCarthy nepôsobil ako priamy účastník v procese s manželmi Rosenbergovcami, je to práve on, komu je pripisovaná radikalizácia a vyostrenie boja proti komunizmu v médiách. Richard Fried opisuje McCarthyho ako „*médiového demagóga, ktorého prosperita stavala na jeho schopnosti dominovať titulkom*“.³⁰¹ V kontexte posadnutosti komunizmom na domácej pôde, ktorá bola podľa Frieda väčšia než reálna hrozba, sa antikomunizmus pre McCarthyho stal „*cestovným pasom*“ k sláve.³⁰² Vzťah medzi McCarthyom a médiami, predovšetkým tlačovými médiami, je zaujímavým predmetom na priblíženie situácie, ktorá nastala v 50. rokoch v rámci evolúcie mediálnych prostriedkov, ale tak isto aj zmeny, ku ktorej došlo v spôsobe, akým médiá verejnosti komunizmus približovali. Dôležitú úlohu v tejto problematike hralo aj HUAC, ktoré

²⁹⁷ Napríklad „*Rosenberg Trial Transcript*“, s. 2448.

²⁹⁸ Tomuto aspektu sa budem venovať v nasledujúcej kapitole 4.3.

²⁹⁹ „*Rosenberg Trial Transcript*“, s. 2448.

³⁰⁰ *Ibid*, s. 2453.

³⁰¹ Fried, *Nightmare in red*, s. 124.

³⁰² *Ibid*, s. 3.

pripravilo pôdu, na ktorej senátor McCarthy mohol stavať.³⁰³ Edwin Bayley v čase mccarthismu badá na jednej strane zlyhanie novinárskej „objektivity“ pri informovaní o komunistickej činnosti v Spojených štátoch, ale tak isto reaguje aj na neskoršiu aktivitu médií, ktorá sa neskôr význačne pričínala o pád senátora McCarthyho.³⁰⁴ Mccarthismus tak zachytáva a dáva jasnejší kontext analýze amerického antikomunizmu v dobových médiách, predovšetkým v tlači. Dobová tlač vo vrchole mccarthismu bola na jednej strane jeho komplicom – efekt antikomunizmu prehĺbila. Na druhej strane bola však aj jeho obeťou – bola manipulovaná tými, ktorí tlač využívali v rámci snahy dosiahnuť úspešnú individuálnu a politickú agendu.³⁰⁵

V tomto kontexte je nutné vnímať aj politické procesy, a teda konkrétne proces s manželmi Rosenbergovcami. V dobovej tlači badať práve túto „dvojakosť“. Články a titulky o procese sa objavujú často iba v informatívnom formáte, ale objavujú sa aj články a titulky, ktoré pôsobia buď subjektívne alebo reflektujú vplyv antikomunistickej propagandy. *The New York Times* informovali o procese titulkami ako „*STORY OF THE ROSENBERGS: TWO LINKS IN ATOMIC CONSPIRACY; Chain of Evidence, Starting With the Arrest of Fuchs, Tied the Couple to the Soviet Espionage Ring*“ alebo „*ROSENBERG SPY CASE: "FACTS AND ARGUMENTS; The Story as Revealed at the Trial and Debate Over Death Sentence*“.³⁰⁶ Menšie, respektíve noviny lokálnejšieho rozmeru, informovali o procese titulkami ako: „*What Traitors May Expect*“, „*Why Rosenbergs Sentenced to Death – Arrest of Fuchs Led to Breakup of Treacherous World Spy Ring*“.³⁰⁷ Variabilita v novinových článkoch a titulkoch reflektuje konflikt v americkej spoločnosti a tlači z pohľadu vnímania antikomunistickej propagandy, jej šírenia a zodpovednosti voči novinárskej profesii.

³⁰³ Barker, Peter. *Un-Americanism in the Papers: Anti-Communists and their Use of the Press*. 2009. Miami University, Master's thesis. *OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center*, http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=miami1240238871, s.1.

³⁰⁴ Bayley, Edwin R. *Joe McCarthy and the press*. New York: Pantheon, 1982. s. 219.

³⁰⁵ Barker, *Un-Americanism in the Papers* s. 32.

³⁰⁶ Times, The New York. “STORY OF THE ROSENBERGS: TWO LINKS IN ATOMIC CONSPIRACY; Chain of Evidence, Starting With the Arrest of Fuchs, Tied the Couple to the Soviet Espionage Ring.” *The New York Times*, 21 June 1953, www.nytimes.com/1953/06/21/archives/story-of-the-rosenbergs-two-links-in-atomic-conspiracy-chain-of.html?smid=url-share, s. 6; Times, The New York. “ROSENBERG SPY CASE: "FACTS AND ARGUMENTS; The Story as Revealed at the Trial and Debate Over Death Sentence.” *The New York Times*, 11 Jan. 1953, www.nytimes.com/1953/01/11/archives/rosenberg-spy-case-facts-and-arguments-the-story-as-revealed-at-the.html?smid=url-share. s. 4.

³⁰⁷“Sarasota Herald-Tribune - Google News Archive Search.” *Sarasota Herald Tribune*, 6 Apr. 1951, news.google.com/newspapers?nid=1755&dat=19510406&id=dSahAAAAIIBAJ&sjid=tmQEAAAAIIBAJ&pg=2017,4988259, s. 4.; “Austin Daily Herald Newspaper Archives.” *Austin Daily Herald*, 15 June. 1953, newspaperarchive.com/austin-daily-herald-jun-15-1953-p-7, s. 7.

4.4. Antisemitizmus a jeho rola v procese s manželmi Rosenbergovcami

Problematika a otázky, ktoré vznikajú ohľadne úlohy antisemitizmu v procese s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami, sú z historiografického hľadiska neustálym predmetom diskusie a z môjho pohľadu aj úzko spojené s otázkou viny a s faktografickým aspektom celého procesu. Celá problematika antisemitizmu sa zakladá na nedostatku, respektíve neexistencii dôkazov, ktoré by naznačovali, že proces s Rosenbergovcami mal antisemitský motív. Priame dôkazy, ktoré by naznačovali, že súd ukladá vinu na základe židovského pôvodu obvinených, nie sú dostupné zo žiadnych oficiálnych dokumentov ani z prepisu celého procesu. Avšak mnohí historici tvrdia, že proces bol založený práve na antisemitizme a dôvod na radikálny trest, čiže trest smrti, bol židovský pôvod obžalovaných.³⁰⁸ Počas procesu badať v domácom aj v medzinárodnom prostredí reakcie od ľudí, ktorí sú presvedčení, že za procesom stojí o antisemitský motív. A práve tieto reakcie spolu s dobovým kontextom predstavujú z môjho pohľadu nutnosť pokladať antisemitizmus za významný prvok procesu.

Nenávisť voči židom a židovským komunitám je jedna z najstarších foriem prejavov nenávisť voči skupine ľudí. Výskyt tejto nenávisť je integrovaný takmer vo všetkých dejinách, či už globálnych alebo lokálnych. Motív tejto nenávisť má často korene v politike, ktorá nezávisí od jej umiestnenia na škále politickej „orientácie“. Je však možné domnievať sa, že výskyt politicky motivovaného antisemitizmu je výhodnejší, respektíve použiteľnejší v autoritatívnych režimoch než v režimoch demokratických.³⁰⁹ Ďalšími definujúcimi aspektmi antisemitizmu sú nadčasovosť a jeho schopnosť existencie v transnacionálnej rovine.³¹⁰ V tomto kontexte pôsobia ako súčasť diskurzu o alienizácii a vymedzenia danej skupiny ako „toho druhého“.³¹¹ Formy antisemitizmu sú stavané na ideách, konceptoch, stereotypoch a predsudkoch a prejavujú sa diskrimináciou a niekedy až prejavmi agresie v rozsahu od obťažovania, fyzického násillia až po vraždu.³¹² Práve táto rozpisnosť a adaptabilita antisemitizmu môže lepšie priblížiť otázku antisemitizmu v politickom procese s Rosenbergovcami.

Lucy Dawidowicz o antisemitizme v procese s Rosenbergovcami hovorí ako o „najnovšej komunistickej propagandistickej pasci“.³¹³ Podľa nej samotný proces a reakcie naň

³⁰⁸ Napríklad Radosh, Milton, *The Rosenberg File*.

³⁰⁹ Beyer, Heiko. „The Globalization of Resentment: Antisemitism in an Inter- and Transnational Context*.” *Social Science Quarterly*, 2019. *Crossref*, <https://doi.org/10.1111/ssqu.12649>.

³¹⁰ Lange, Armin, et al., editors. „Confronting Antisemitism from Perspectives of Philosophy and Social Sciences.” *De Gruyter*, 2021. *Crossref*, <https://doi.org/10.1515/9783110671971>. s.22.

³¹¹ *Ibid*.

³¹² *Ibid*, s. 24.

³¹³ Dawidowicz, „Anti-Semitism” and the Rosenberg Case: The Latest Communist Propaganda Trap,”.

boli iba snahou komunistickej exploatacie vyťažiť čo najviac materiálu, ktorý by im dopomohol budovať negatívny obraz Spojených štátov a ich schopnosti odsúdiť za špionáž obeť na trest smrti. Dawidowiczovej pohľad nevidím však ako úplne presný. Z mojej perspektívy ignoruje viacero faktorov, ako je napríklad antisemitizmus, ktorý bol inštitucionalizovaný v americkej spoločnosti. Týmto netvrdím, že Sovietsky zväz nevyužil proces vo svoj prospech, ale skôr upozorňujem na väčšiu komplexnosť roly antisemitizmu v procese.

Prvý faktor, na ktorý je dôležité upozorniť, je ukotvená tendencia spájania komunizmu so židovstvom. Korene tohto prepojenia pochádzajú z medzivojnového obdobia, kde v kontexte šírenia európskeho antisemitizmu vzniká konšpirácia hovoriaca o takzvanom „židobolševizme“.³¹⁴ „Židobolševizmus“ je výraz, ktorý naznačuje, že pomocou komunistickej revolúcie európski židia boli schopní podriadiť si sociálnu, ekonomickú a politickú moc.³¹⁵ Podľa tejto teórie bol každý komunista žid, a každý žid komunista.³¹⁶ Ďalej je obraz žida podľa Frankfurtskej školy nemenný. Theodor W. Adorno a Max Horkheimer si uvedomujú, že sila antisemitizmu napriek časovému postupu a modernizácii neprestáva na židov útočiť.³¹⁷ Židia sú podľa tejto teórie vnímaní ako nepriatelia celého ľudstva a sú od neho separovaní.³¹⁸ Oba tieto faktory hovoria o esencIALIZácii antisemitizmu a jeho „prirodzenom“ mieste v každej spoločnosti. Odlúčiť faktor antisemitizmu od politických procesov, ktorých obeť mali židovský pôvod, nie je z môjho pohľadu možné.

Reakcie na proces boli v medzinárodnom prostredí rôzne. Denník *The New York Times* 24. júna 1953 zverejnil reakciu komunistickej strany, ktorá obviňovala Spojené štáty z vraždy.³¹⁹ V Izraeli sa 21. júna 1953 pred americkou ambasádou konala demonštrácia ako reakcia na rozsudok. Jedným zo zaujímavých príkladov, ktoré analyzujú antisemitizmus v procese, je z môjho pohľadu súčasné porovnávanie procesu s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami s procesom s Afredom Dreyfusom.³²⁰ Lori Clune tak isto hovorí o vytrvalej

³¹⁴ Stone, Chamedes, *Naming the Enemy*, s. 5.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ Rensmann, Lars. "The Politics and Ethics of Anti-Antisemitism: Lessons from the Frankfurt School." *Confronting Antisemitism from Perspectives of Philosophy and Social Sciences*, 2021, pp. 305–24. Crossref, <https://doi.org/10.1515/9783110671971-015>. s. 310 – 311.

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Times, The New York. "MURDER' CHARGED IN ROSENBERG CASE; Communist Party Asks 'Halt to Hitlerization of America' by Eisenhower and Others." *The New York Times*, 24 June 1953, www.nytimes.com/1953/06/24/archives/murder-charged-in-rosenberg-case-communist-party-asks-halt-to.html?smid=url-share, s. 16.

³²⁰ Steven Lubert, "Why the Dreyfus Affair Does and Doesn't Matter," review of *Why the Dreyfus Affair Matters*, by Louis Begley, Greenbag Journal. http://www.greenbag.org/v13n3/v13n3_review_lubet.pdf, a "Was

vlnu protestov prichádzajúcich zo zahraničia, ktoré obviňovali vládu Spojených štátov z antisemitizmu.³²¹ Išlo aj o vlnu reakcií nielen zo štátov sovietskeho bloku, ale napríklad aj z Francúzska, Belgicka alebo Kanady, pričom Francúzsko dokonca viedlo kampaň, ktorou podporovalo udelenie milosti Rosenbergovcom.³²² Francúzska kampaň sa prejavila v spísaní správy, ktorú viedla americká ambasáda v Paríži a napísal ju Ben Bradlee; jej cieľom bolo preveriť celý proces a skontrolovať, či sa v ňom prejavili prvky antisemitizmu.³²³ V konečnom dôsledku vlna protestov a žiadostí o udelenie milosti Rosenbergovcom symbolizovala nielen vlnu komunistickej propagandy snažiacej sa o vykreslenie Spojených štátov v negatívnom svetle, ale aj perspektívu iných štátov chápaných trest pre manželov Rosenbergovcov ako excesívny a podnietený antisemitizmom.

the Rosenberg trial America's Dreyfus affair?" dostupné z: <https://www.timesofisrael.com/was-the-rosenberg-trial-americas-dreyfus-affair/>.

³²¹ Clune, Lori. *Executing the Rosenbergs: Death and Diplomacy in a Cold War World.*: Oxford University Press, 19., s.50.

³²² Ibid s. 47.

³²³ Ben Bradlee mal pomerne reštriktívny prístup k dokumentom, ale v písomnej správe antisemitizmus vyvrátil. Ibid, s. 48 – 49.

5. Záver

V závere diplomovej práce by som sa chcela krátko vrátiť späť k problematike diskusie o ideologickom rozpore medzi Sovietskym zväzom a Spojenými štátmi americkými v priebehu studenej vojny. Ako už bolo viackrát spomínané, ideologický konštrukt, ktorý rozdeľuje Spojené štáty a Sovietsky zväz na dve polárne odlišné mocnosti, v historiografii čoraz viac upadá. Deje sa to hlavne z dôvodu rastu trendu, ktorý sa pozerá na konflikt studenej vojny z globálneho hľadiska, ktoré je menej eurocentrické, menej orientované na aspekty nacionalizmu a sústreďuje sa viac na existenciu previazanosti medzi globálnymi komunitami. Z tejto perspektívy je teda možné sledovať studenú vojnu z iného, širšie vymedzeného pohľadu, ktorý umožňuje skúmať aspekty, ktoré bipolárna a diplomatická perspektíva neodhaľuje z dôvodu podstaty týchto prístupov.

Otázke úlohy ideológie som sa už venovala, avšak v závere by som retrospektívne chcela poukázať na jej rolu v oboch procesoch. Ideológia ako aspekt v oboch procesoch určite existovala. Často bola používaná ako odôvodnenie, motív alebo zmysel pre konštrukciu a priebeh politických procesov. Avšak, ako som už poukázala, interpretácie a využitie ideológie boli rôzne, nie vždy sa stotožňovali so štátnou ideológiou a často boli využívané na dosiahnutie určitého politického cieľa. Ideologické konštrukty sa v politických procesoch s Rudolfom Slánským a s manželmi Rosenbergovcami často ohýbali a pôsobili subjektívne a závisle od konkrétnej situácie. V Československu išlo predovšetkým o úpravu rétoriky, keď sa ideologický konštrukt dokázal upraviť ako následok politickej zmeny. Napríklad z bývalých spojencov v Juhoslávii sa v krátkej dobe stávajú nepriatelia, a v oficiálnej rétorike štátnej ideológie sa tak následne objavuje aj boj proti „titoizmu“. V spojených štátoch sa v spojení s ideológiou objavujú dva faktory, ktoré je nutné uviesť. V prvom rade ide o ideológiu, ktorá bola globálne vnímaná ako demokratická a liberálna; mala pôsobiť predovšetkým ako kontrast k ideológii Sovietskeho zväzu. Ale v kontexte krízy, ktorá mala národný až globálny dopad, sa americký súbor princípov a ideálov vybral na cestu eliminácie nepriateľov, ktorí mali pre jeho existenciu predstavovať hrozbu. Druhým faktorom bol antikomunizmus. Antikomunizmus ako ideológia pôsobí z môjho pohľadu problematicky, primárne v rámci jeho využitia. V kontexte mccarthizmu sa antikomunizmus mnohokrát stal politickým nástrojom na dosiahnutie politickej agendy a často taktiež pôsobil ako zámienka na perzekúciu.

Ďalej, samotná implementácia politických procesov na oboch stranách železnej opony často presahovala jej ideové konštrukty a práve politické procesy sa stali užitočným nástrojom režimov na dosiahnutie daných cieľov. Dôvodom na zameranie sa na politické procesy v epicentre studenej vojny je z môjho pohľadu práve ich schopnosť adaptácie napriek

nastaveným ideovým konštruktom. Proces s Rudolfom Slánským, alebo teda proces s „protistátním spikleneckým centrom Rudolfa Slánskeho“, a proces s Juliusom a Ethel Rosenbergovcami sú z perspektívy prelínania sa a priepustnosti ideového konštruktu tým správnym príkladom.

V diplomovej práci bolo mojím hlavným cieľom poukázať na tieto dva procesy ako na míľniky v dejinách politických procesov a na ich funkcie v daných politických zariadeniach. Ako tri hlavné faktory som určila konštrukciu obrazu nepriateľa, rétoriku a propagandu a antisemitizmus. Konštrukcia obrazu nepriateľa v politickom procese je z môjho pohľadu jeho základným aspektom. Pomocou neho dokáže politické zriadenie budovať na koncepte strachu a emócií. Často sa opiera o stereotypy, prikrášľovanie a v prípade procesu so Slánským aj o klamstvá. Nepriateľ ako taký je neoddeliteľnou súčasťou spoločnosti a činnosť podniknutá proti nemu môže mať politický motív – napr. vo forme obohatenia alebo dosiahnutia politickej agendy. V ôsmich stupňoch, o ktorých píše Denisa Nečasová, je možné priblížiť si proces alebo konštrukciu, akou sa obraz nepriateľa tvorí. V oboch procesoch badať ilustráciu tejto konštrukcie. Čo je však dôležité spomenúť, je možnosť funkcie obrazu nepriateľa a jeho konštrukcie stavať na už existujúcich predsudkoch a internalizovanej nenávisti, ktorú je možné vidieť práve na antisemitizme. Antisemitizmus z mojej perspektívy pôsobí ako významný prvok v oboch procesoch, a to práve z dôvodu jeho internalizácie spoločnosťou a funkčnosti jeho existencie. Prejavuje sa transnacionálne, ignorujúc akékoľvek konštrukty alebo bariéry.

Okrem antisemitizmu dokáže obraz nepriateľa v politickom procese ilustrovať konkrétneho nepriateľa, ktorý je relevantný pre daný kontext a často aj relevantný pre danú politickú agendu. Dôležitú rolu tu hrá propaganda a rétorika, ktoré sú na seba úzko naviazané a v konštrukcii obrazu nepriateľa pôsobia ako podstatný nástroj na dosiahnutie konkrétnych cieľov. Jazyk a naratív neodmysliteľne patria nielen k jeho konštrukcii, ale pôsobia zvlášť efektívne, aj keď ide o funkciu politického procesu ako takého. Sledovaním politického procesu cez jeho jazyk (aj ten, ktorý ho obklopuje) a rétoriku je možné lepšie nahliadnuť na jeho význam, dôležitosť a symboliku pre jeho strojcu a pre spoločnosť, v ktorej existuje.

Úlohou diplomovej práce bolo predovšetkým zvýrazniť význam politických procesov v dejinách studenej vojny a zaradiť ich do epicentra politickej agendy na oboch stranách železnej opony. Zámerom diplomovej práce bolo však aj na konkrétnych príkladoch politických procesov poukázať na ich podobnosť v rámci ich konštrukcie, významu a existencie ako aj v demokratických ako aj nedemokratických režimoch. Z môjho pohľadu ponúkajú politické procesy unikátny pohľad na problematiku bipolárneho vnímania studenej vojny a zároveň aj na jej ideové konštrukty. Vidím ich ako dôležitý prostriedok alebo nástroj

pre Sovietsky zväz a pre Spojené štáty americké dosiahnuť vlastnú politickú agendu a ciele. Okrem toho považujem politické procesy aj za spôsob, ako sa priblížiť k perspektíve, ktorá sa bude snažiť o komplexný pohľad na úlohu ideológie v studenej vojne naprieč jej hranicami.

6. Zoznam použitých zdrojov a literatúry

Periodikum:

Dikobraz: nezávislý satirický a humoristický týdeník. Praha: Eurostudio, 1945-1990. ISSN 0012-284X.

Periodiká dostupné online:

“Sarasota Herald-Tribune - Google News Archive Search.” *Sarasota Herald Tribune*, 6 Apr. 1951,

news.google.com/newspapers?nid=1755&dat=19510406&id=dSAhAAAIAIBAJ&sjid=tmQEAAAIAIBAJ&pg=2017,4988259.

Austin Daily Herald Newspaper Archives.” *Austin Daily Herald*, 15 June. 1953, newspaperarchive.com/austin-daily-herald-jun-15-1953-p-7.

Dawidowicz, Lucy. “‘Anti-Semitism’ and the Rosenberg Case: The Latest Communist Propaganda Trap - Lucy S. Dawidowicz, Commentary.” *Commentary Magazine*, 26 July 2016, www.commentary.org/articles/lucy-dawidowicz/anti-semitism-and-the-rosenberg-casethe-latest-communist-propaganda-trap/?utm_source=copy&utm_medium=website&utm_campaign=SocialSnap.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 22.11.1952, 32-33(312). s. [1]. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:91fa5868-fd64-4721-aa0f-81eca55e6497>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 25.5.1948, 28(121). s. 3. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:98537c50-6b1a-11e8-a583-005056827e51>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 8.4.1951, 31-32(82). s. 6. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:daf4cf96-9831-4acb-bf38-bba4c57f973b>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 23.11.1952, 32-33(313). s. 5. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:9bc0136f-0b23-4b38-970a-367386799898>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 24.11.1952, 32-33(314). s. 7. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:f30b4983-f70c-4779-b4e2-2615007f223b>.

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 22.11.1952, 32-33(312). s. 5. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ca44dac4-2cbc-4fe4-9772-fffd23e02c89>

Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické. Praha: [s.n.], 25.5.1948, 28(121). s. 3. ISSN 0032-6569. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:98537c50-6b1a-11e8-a583-005056827e51>

Times, The New York. "MURDER' CHARGED IN ROSENBERG CASE; Communist Party Asks 'Halt to Hitlerization of America' by Eisenhower and Others." *The New York Times*, 24 June 1953, www.nytimes.com/1953/06/24/archives/murder-charged-in-rosenberg-case-communist-party-asks-halt-to.html?smid=url-share.

Times, The New York. "ROSENBERG SPY CASE: "FACTS AND ARGUMENTS; The Story as Revealed at the Trial and Debate Over Death Sentence." *The New York Times*, 11 Jan. 1953, www.nytimes.com/1953/01/11/archives/rosenberg-spy-case-facts-and-arguments-the-story-as-revealed-at-the.html?smid=url-share.

Times, The New York. "STORY OF THE ROSENBERGS: TWO LINKS IN ATOMIC CONSPIRACY; Chain of Evidence, Starting With the Arrest of Fuchs, Tied the Couple to the Soviet Espionage Ring." *The New York Times*, 21 June 1953, www.nytimes.com/1953/06/21/archives/story-of-the-rosenbergs-two-links-in-atomic-conspiracy-chain-of.html?smid=url-share.,

Primárne zdroje:

Korionov, Vitalij Germanovič, Josef Sůva, and Josef Lukášek. *USA - země cizopasného, zahrávajícího kapitalismu.* Praha: Orbis, 1950. Print.

Leont'jev, Aleksej Aleksejevič, and Jan Tomek. *Dolarový imperialismus a západní Evropa.* Praha: Orbis, 1951.

Löbl, Eugen. *Svedectvo o procese s vedením protištátneho sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským.* Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968

London, Artur, and Ivo Fleischmann. *Doznání: v soukolí pražského procesu.* Vydání druhé. Praha: Československý spisovatel, 1990. Print.

Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánským. Praha: Ministerstvo spravodlivosti, 1953. Národní archiv. Print.

Slánská, Josefa, and Miroslav Žáček. *Zpráva o mém muži.* Praha: Svoboda, 1990.

United States Congress House Committee, et al. *100 Things You Should Know About Communism Series.* Van Haren Publishing, 2017.

Zelenka, Jaromír, and Karel Bartošek. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých.* Praha: Paseka, 2001.

Primárne zdroje dostupné online:

“1–1/1.” *YouTube*, uploaded by Národní Archiv, 26 June 2019, www.youtube.com/watch?v=5WbLcmauVqg.

“Alien and Sedition Acts (1798).” *National Archives*, 10 May 2022, www.archives.gov/milestone-documents/alien-and-sedition-acts#transcript.

“Internal Security Act of 1950 (1950)” dostupné z: <https://loveman.sdsu.edu/docs/1950InternalSecurityAct.pdf>.

“Political Trial.” *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/political_trial. Accessed 30 May 2022.,

“Political Trial.” *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/political_trial. Accessed 30 May 2022.

“Show Trial.” *The Merriam-Webster.Com Dictionary*, www.merriam-webster.com/dictionary/show%20trial. Accessed 16 Aug. 2022.

“Transindividual.” *Lexico.Com*, www.lexico.com/definition/transindividual. Accessed 16 Aug. 2022.

“Truman Doctrine (1947).” *National Archives*, 8 Feb. 2022, www.archives.gov/milestone-documents/truman-doctrine.

„*Rosenberg Trial Transcript*“ dostupný online z <https://famous-trials.com/rosenberg/2019-trialtranscript>.

Běda Tomu, Skrze Něhož Přichází Pohoršení (1950).” *YouTube*, uploaded by Petr Červinka, 5 Mar. 2017, www.youtube.com/watch?v=msGdYUMZiNA.

Filmové a zvukové záznamy z „procesu s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“, jehož hlavní líčení proběhlo před Státním soudem v Praze ve dnech 20.–27. listopadu 1952. Dostupné z: <https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/digitalni-badatelna/politicke-procesy/slansky>.

Zákon č. 231/1948 Zb. z 6. 10. 1948, <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/231/19481024.html>: „*Rosenberg Trial Transcript*“ dostupný online z <https://famous-trials.com/rosenberg/2019-trialtranscript>.

Sekundárne zdroje a odborná literatúra:

“Was the Rosenberg trial America’s Dreyfus affair?” dostupné z: <https://www.timesofisrael.com/was-the-rosenberg-trial-americas-dreyfus-affair/>.

Adams, Jonathan, and Cordelia Heß. *The medieval roots of antisemitism: continuities and discontinuities from the Middle Ages to the present day*. London: Routledge, 2018 - 2018.

Arjomand, Minou. *Staged: Show Trials, Political Theater, and the Aesthetics of Judgment*. New York, NY: Columbia University Press, 2018.

Balibar, Étienne, Chris Turner, and Immanuel Maurice Wallerstein. *Race, nation, class: ambiguous identities*. London: Verso, 2002.

Barker, Peter. *Un-Americanism in the Papers: Anti-Communists and their Use of the Press*. 2009. Miami University, Master's thesis. *OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center*, http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=miami1240238871.,

BARTOŠEK, Karel. *Český vězeň: svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. Litomyšl: Paseka, 2001. ISBN 80-7185-363-1. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:1d8a7650-1bba-11e7-94e5-001018b5eb5c>

Bauer, Yehuda. *The Jews: A Contrary People*. 2014.

Bayley, Edwin R. *Joe McCarthy and the press*. New York: Pantheon, 1982.

Beyer, Heiko. “The Globalization of Resentment: Antisemitism in an Inter- and Transnational Context*.” *Social Science Quarterly*, 2019. *Crossref*, <https://doi.org/10.1111/ssqu.12649>.

Brustein, William I. "The Economic Root." *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe before the Holocaust*. Cambridge: Cambridge UP, 2003. 177-264. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925211773006986

Bushnell, P. Timothy. *State organized terror: the case of violent internal repression*. New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group, 2019 - 1991. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925256380306986.

- Clune, Lori. *Executing the Rosenbergs: Death and Diplomacy in a Cold War World.*: Oxford University Press, 2019.
- Critchlow, Donald T. *When Hollywood was right: how movie stars, studio moguls, and big business remade American politics.* Cambridge: Cambridge University Press, 2013., s. 6. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925217517406986
- Doherty, Thomas. *Show Trial: Hollywood, HUAC, and the Birth of the Blacklist.* New York, NY: Columbia University Press, 2018. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925187661906986.
- Eco, Umberto et al. *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty.* Praha: Argo, 2013. Print.
- Eric A. Posner, Political Trials in Domestic and International Law, *55 Duke Law Journal* 75-152 (2005). Dostupné z: <https://scholarship.law.duke.edu/dlj/vol55/iss1/2>.
- Fairclough, Norman. *Language and power.* 2nd ed. Harlow: Longman, 2001.,
- Falk, Barbara J. *Making sense of political trials: causes and categories.* Toronto: Munk centre for international studies, 2008.
- Feinberg, Melissa. *Curtain of lies: the battle over truth in Stalinist Eastern Europe.* New York, NY: Oxford University Press, 2017.
- Feldt, Jakob. *Transnationalism and the Jews: culture, history, and prophecy.* London: Rowman & Littlefield International, 2016 - 2016.,
- Fiamová, Martina, et al. *Slovenský štát 1939 - 1945.* Historický ústav SAV, 2014.
- Fidelius, Petr. *Řeč komunistické moci.* Praha: Triáda, 1998
- Fitzpatrick, Sheila. "How the Mice Buried the Cat: Scenes from the Great Purges of 1937 in the Russian Provinces." *The Russian Review*, vol. 52, no. 3, 1993, pp. 299–320. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/130732>. Accessed 1 Jun. 2022.
- Fried, Richard M. *Nightmare in red: the McCarthy era in perspective.* 1th publ. New York Oxford: Oxford University Press, 1990.
- G. White, G. Edward. *Alger Hiss's looking-glass wars: the covert life of a Soviet spy.* Oxford, [England]: Oxford University Press, 2004 - 2004. https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925198719906986.
- Geyer, Michael, and Sheila Fitzpatrick. "Introduction: After Totalitarianism – Stalinism and Nazism Compared." *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared.* Ed. Michael Geyer and Sheila Fitzpatrick. Cambridge: Cambridge UP, 2008. 1-38.

Glenn, Susan A. (Susan Anita), and Naomi B. Sokoloff. *Boundaries of Jewish identity*. Seattle: University of Washington Press, 2010.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925188043806986

Halamová, Veronika, *Politické procesy v Československu 1949-1953: nástroj legitimizace komunistického režimu a homogenizace společnosti*. Ostrava: Moravapress, 2014.

Halamová, Veronika. *Kultura a propaganda: utváření nové společnosti v komunistickém Československu v letech 1948-1953*. Ostrava: Moravapress, 2014.

Halliwell, Martin. *American culture in the 1950s*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925207299206986

Haynes, John Earl, and Harvey Klehr. *Early Cold War spies: the espionage trials that shaped American politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Jews, Liberalism, Antisemitism: A Global History, edited by Abigail Green, and Sullam, Simon Levis, Springer International Publishing AG, 2020. *ProQuest Ebook Central*, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/detail.action?docID=6421144>.

Kaplan, Karel, and Pavel Paleček. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2001.

Kaplan, Karel. *Druhý proces: Milada Horáková a spol. - rehabilitační řízení 1968-1990*. Praha: Karolinum, 2008.

Kaplan, Karel. *Dva retribuční procesy: Komentované dokumenty (1946-1947)*. 2. vyd. Praha: R, 1992.

Kaplan, Karel. *Kronika komunistického Československa. Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Barrister & Principal, 2009.

Kaplan, Karel. *Mám, co jsem si zasloužil: zpráva o zavraždění Rudolfa Slánského a spol.* 2. vydání, 1. vydání v nakladatelství Kniha Zlin. Praha: Kniha Zlin, 2022.

Kaplan, Karel. *Největší politický proces: "M. Horáková a spol."*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1995.

Kaplan, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Vydání první v ČSFR. Praha: Mladá fronta, 1993.

Keen, Sam. *Faces of the Enemy: Reflections of the Hostile Imagination*. 1st ed., HarperCollins Publishers, 1986. Dostupné z:

<https://archive.org/details/facesofenemyrefl0000keen/page/n7/mode/2up>.

Kirchheimer, Otto. *Political Justice: The Use of Legal Procedure for Political Ends*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015.

Knox, Sara L. "THE GENEALOGY OF TREASON: ETHEL ROSENBERG AND THE MASCULINIST DISCOURSE OF COLD WAR." *Australasian Journal of American Studies*, vol. 12, no. 2, 1993, pp. 32–49. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/41053691>. Accessed 18 Jul. 2022.

Kourová, Pavlína, and Petr Koura. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.

Lange, Armin, et al., editors. "Confronting Antisemitism from Perspectives of Philosophy and Social Sciences." *De Gruyter*, 2021. *Crossref*, <https://doi.org/10.1515/9783110671971>.

Leffler, Melvyn P., and Odd Arne Westad. *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Lionnet, Françoise. *Minor transnationalism*. Durham, N.C: Duke University Press, 2005.,

M. Ivanová-Šalingová, Z. Maníková, *Slovník cudzích slov. A/Z. Tretie, revidované vydanie*. Bratislava: Slovenské Pedagogické Vydavateľstvo, 1990.

Major, Patrick, and Rana Mitter. "East Is East and West Is West? Towards a Comparative Socio-Cultural History of the Cold War." *Cold War History*, vol. 4, no. 1, 2003, pp. 1–22. *Crossref*, <https://doi.org/10.1080/14682740312331391714>.

Mammone, Andrea. *Transnational neofascism in France and Italy*. New York: Cambridge University Press, 2015.

Manning, Roberta T. "Political Terror or Political Theater: The 'Raion' Show Trials of 1937 and the Mass Operations." *Russian History*, vol. 36, no. 2, 2009, pp. 219–53. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/24664557>. Accessed 1 Jun. 2022.,

Markowitz, Gerald. "How Not to Write History: A Critique of Radosh and Milton's 'The Rosenberg File.'" *Science & Society*, vol. 48, no. 1, 1984, pp. 74–89, <http://www.jstor.org/stable/40402560>. Accessed 13 May 2022.

Meierhenrich, Jens, and Devin O. (Devin Owen) Pendas. *Political trials in theory and history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016., Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma9925188973906986.

Mičev, Stanislav, et al. *Politika Antisemitizmu a Holokaust v Povojných Retribučných Procesoch v Štátoch Európy*. Múzeum Slovenského národného povstania, 2019.

Nečasová, Denisa. *Obrazy nepřítelů v Československu 1948-1956*. Praha: NLN, 2020.

Neumann, Iver B. *Uses of the other: "The East" in European identity formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.

Patricia Clavin v Clavin, Patricia. "Defining Transnationalism." *Contemporary European History*, vol. 14, no. 4, 2005, pp. 421–39. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/20081278>. Accessed 22 May 2022.

Pávová, Jana. "Václav Kopecký (1897-1961) - portrét komunistického politika". Rigorózní práce (PhDr.)--Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2008, 2008. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1ustijj/alma990010350590106986.

Pendas, Devin O. *Democracy, Nazi Trials, and Transitional Justice in Germany, 1945–1950*. Cambridge: Cambridge UP, 2020.

Pešek, Jan. "Komunistická strana Slovenska 1948 – 1968 Členstvo, organizácia, vedenie strany". *Acta historica neosoliensia: odborný časopis Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici* 17 (2014): 120-137. Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_ceil_journals_166252.

Pešek, Jan. *Odvrátená tvár totality: politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953*. Bratislava: Historický ústav SAV, 1998.

Politické procesy v Československu po roce 1945 a "případ Slánský" (2003 : Praha, Česko), Jiří Pernes, and Jan Foitzik. *Politické procesy v Československu po roce 1945 a " Případ Slánský": sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. - 16. dubna 2003 v Praze*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005.

Radosh, Ronald, and Joyce Milton. *The Rosenberg file: with a new introduction containing revelations from National Security Agency and Soviet sources*. 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 1997.

Radosh, Ronald. "A TALE OF TWO TRIALS: Soviet Propaganda at Home and Abroad." *World Affairs*, vol. 175, no. 1, 2012, pp. 80–87, <http://www.jstor.org/stable/41638995>. Accessed 13 May 2022.

Rensmann, Lars. "The Politics and Ethics of Anti-Antisemitism: Lessons from the Frankfurt School." *Confronting Antisemitism from Perspectives of Philosophy and Social Sciences*, 2021, pp. 305–24. Crossref, <https://doi.org/10.1515/9783110671971-015>.

Schmarc, Vít. "Miř přesněji!" Korejská válka jako černý bod socialistického realismu". *Soudobé dějiny* XXI.1-02 (2014): 44-78. Dostupné z:

https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_146750.

Schneir, Walter Miriam Schneir. *Invitation to An Inquest A New Look at the Rosenberg-Sobell Case*. Doubleday, 1965.

Schneir, Walter, and Miriam Schneir. *Final Verdict: What Really Happened in the Rosenberg Case*. 1st ed., Melville House, 2010.

Sémelin, Jacques, and Cynthia Schoch. *Purify and destroy: the political uses of massacre and genocide*. Paperback edition. London: Hurst & Company, 2013 – 2007.

Shorten, Richard. *Modernism and totalitarianism: rethinking the intellectual sources of Nazism and Stalinism, 1945 to the present*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2012.

Šimová, Kateřina. “Nejnebezpečnější pozůstatek kanibalismu“. *Stalinský antisemitismus v letech 1948 až 1953*”. *Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia* XIII.4 (2013): 33-55.

Dostupné z: https://cuni.primo.exlibrisgroup.com/permalink/420CKIS_INST/1pop0hq/cdi_eeol_journals_27890.

Srch, Daniel. *Na černé listině: hollywoodští rudí a hony na čarodějnice v americkém filmovém průmyslu (1947-1960)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015.

Srch, Daniel. *Rudá hrozba: antikomunismus v USA 1917-1954*. Praha: Epoque, 2016–2016.

Steven Lubert, “Why the Dreyfus Affair Does and Doesn’t Matter,” review of *Why the Dreyfus Affair Matters*, by Louis Begley, Greenbag Journal. http://www.greenbag.org/v13n3/v13n3_review_lubet.pdf,

Steven Vertovec: Vertovec, Steven. *Transnationalism*. London: Routledge, 2009.

Stone, Marla, and Giuliana Chamedes. “Naming the Enemy: Anti-Communism in Transnational Perspective.” *Journal of Contemporary History*, vol. 53, no. 1, 2018, pp. 4–11. *JSTOR*, <https://www.jstor.org/stable/26416675>.

Svobodová, Jindřiška. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.